

ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΣΤΙΣ ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**" ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΘΥΝΗ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΜΕΤΡΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ,
ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 285 ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ "**

Υπό

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ Χ. ΚΟΥΡΤΗ

Δικηγόρου Αθηνών παρ' Εφέταις

Υπεβλήθη για την εκπλήρωση μέρους των
απαιτήσεων για την απόκτηση του
Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Δεοντολογία και Ηθική στις Βιοϊατρικές Επιστήμες»

Λάρισα, 2023

Επιβλέπων:

Χρήστος Χατζηχριστοδούλου, Καθηγητής Υγιεινής και Επιδημιολογίας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

- 1. Χρήστος Χατζηχριστοδούλου, Καθηγητής Υγιεινής και Επιδημιολογίας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - (Επιβλέπων),*
- 2. Βαρβάρα Μουχτούρη, Αν. Καθηγήτρια Υγιεινής και Επιδημιολογίας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,*
- 3. Άννα Μαυροφόρου, Καθηγήτρια Δεοντολογίας-Βιοηθικής Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.*

Τίτλος εργασίας στα αγγλικά:

***" ETHICS AND LIABILITY REGARDING THE VIOLATION
OF CORONAVIRUS PREVENTION MEASURES,
IN LIGHT OF ARTICLE 285 OF THE GREEK CRIMINAL CODE "***

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ:

- *Αντί προλόγου, σελ. 5*
- *Περίληψη, λέξεις – κλειδιά, σελ. 6*
- *Abstract, key words, σελ. 7*
- *Εισαγωγή, σελ. 8*
- *Ο κορωνοϊός βάλλει την ανθρωπότητα, σελ. 15*
- *Νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού, σελ.16*
- *(i) Ο όρκος του Ιπποκράτη, σελ.16*
- *(ii) Η σύμβαση του Οβιέδο, σελ.16*
- *(iii) Η οικογενειακή διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σελ.19*
- *(iv) Η ευρωπαϊκή σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, σελ.19*
- *(v) Ο κώδικας της Νυρεμβέργης, σελ.20*
- *(vi) Η διακήρυξη του Ελσίνκι, σελ.20*
- *(vii) Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, σελ. 20*
- *(viii) Ευρωπαϊκή Ένωση και Συμβούλιο της Ευρώπης, σελ. 20*
- *(ix) Το ελληνικό Σύνταγμα, σελ 21*
- *(x) Πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, σελ.21*
- *(xi) Υπουργικές αποφάσεις, σελ.23*
- *(xii) Εγκύκλιοι Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου, σελ.23*
- *(xiii) Άρθρο 285 του ελληνικού ποινικού κώδικα, σελ.25*
- *(xiv) Κώδικας ιατρικής δεοντολογίας, σελ.26*
- *(xv) Άρθρο 47 του ν. 2071/1992, ν. 4521/2018, απόφαση 5/2020 της ΑΠΔΠΧ, σελ. 29*
- *(xvi) Ιπποκρατική θεώρηση περί επιδημιών, σελ. 29*
- *Εστιάζοντας στην ποινική ευθύνη και πρόληψη μετάδοσης του κορωνοϊού, σελ.31*
- *A) Η ποινική ευθύνη των πολιτών για την παραβίαση μέτρων που έχουν ληφθεί για την πρόληψη μετάδοσης του κορωνοϊού, σελ.36*
- *Συνοπτική αναφορά στην υποχρέωση χρήσης μάσκας για την προστασία της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο διασποράς του κορωνοϊού, τον εμβολιασμό*

κατά της ίδιας νόσου, καθώς και την απαγόρευση κυκλοφορίας και τη θέση σε καραντίνα, σελ. 43

- *B) Η ποινική ευθύνη των επαγγελματιών υγείας κατά την αντιμετώπιση της πανδημίας του κορωνοϊού, σελ.50*
- *Σύνδεση ποινικής ευθύνης του ιατρού με την ηθική νομιμοποίηση της πράξης επιλογής, σελ.52*
- *Συμπεράσματα, σελ.56*
- *Βιβλιογραφία, σελ. 58*

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ένας νέος φίλος

Μπορούμε να αφεθούμε στη ματαιότητα της ζωής,
να παρασυρθούμε σε μελαγχολία,
ή αντίθετα να «συλλάβουμε» το δώρο της ζωής,
να αντλήσουμε σθένος από αυτήν, που είναι αυθόρμητα ευτυχισμένη... (!)

Ανυπέβλητη ανωτέρα βία, πόλεμος, πανδημία,
φυσική καταστροφή, συνομοσία ή Θεός;
Μικρός ο άνθρωπος μπροστά σε όλα αυτά,
ή όλα είναι μια πάλη ταξική;

Καταλήγουμε πάντα σε σύγκριση πεπερασμένων κραχ...
Ως πότε θα μας υποκινεί η ταπεινή ύλη και το quid pro quo;
Τι δυνατότερο χρειαζόμαστε για να ξεχυθούμε στη ζωή;
Δεν καλουπώνονται όλα, πόσες προειδοποιήσεις απαιτούνται;
«Ιός» πάντα επιβουλεύεται τον έλεγχο,
αγάπη και παιδεία το ενέσιμο εμβόλιο για ό,τι είναι περαστικό...
Είθε το ανικανοποίητο να οδηγεί μόνο σε εποικοδόμηση...
Είθε μόνος εχθρός η στασιμότητα...
Ας γίνει το ένας για όλους, θα ακολουθήσει το όλοι για έναν,
ας είμαστε πολλοί, δισεκατομμύρια καλοί χωράνε άλλωστε...
Αυστηροί με τον εαυτό μας, επιεικείς με τους άλλους ·
το έλεος γκρεμίζει τείχη λένε...,
δράκοι και δαίμονες ατομικοί και τρομοκρατούντες θα ποδοπατηθούν...
σαν μια άλλη ανάσταση...
Αν μας έφερε κοντά, μπράβο στο φίλο μας,
ας τον ξεπροβοδίσουμε με ευγνωμοσύνη για τις διδαχές του...
Μετά το δάκρυ, έρχεται η γροθιά...
Το τέλος παραμένει μια προθεσμία άγνωστη,
πάμε για το ταξίδι, πριν την αυλαία,
ό,τι κι αν είναι αυτό, παιδί, δέντρο ή βιβλίο...
Να ρέετε σαν το νερό,
αδράζτε τη ζωή..., είναι ωραία...!
Φτιάξτε από αυτήν ένα όνειρο «καθ-ημερήσιας» νυκτός...!

[Ευαγγελία Κούρτη - από τη συμμετοχή στο διαγωνισμό ποίησης και διηγήματος για νομικούς – LawVid-19]

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Η επέλαση του κορωνοϊού στη γη προκάλεσε αναθεώρηση κάθε έκφρασης της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας. Οι επιπτώσεις της πανδημίας έπληξαν τη ζωή, την υγεία, το άτομο και τον ψυχισμό του, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες, πολλά έννομα αγαθά και θεσμούς, από τη δημοκρατία μέχρι την οικογένεια. Ο πολίτης και τα κράτη δοκιμάστηκαν σε αυτή την πρωτόγνωρη συγκυρία, ενώ γρήγορα οι πολιτείες κλήθηκαν να λάβουν νομοθετικά και άλλα μέτρα για την προστασία της δημόσιας υγείας και του γενικότερου δημοσίου και κοινωνικού συμφέροντος. Κατά τούτο, ο ρόλος των τριών εξουσιών ήταν καταλυτικός, καθώς όλες ενεργοποιήθηκαν ταχύτατα ώστε να ρυθμιστεί η ανθρώπινη ζωή και να δομηθεί με τρόπο νέο εν μέσω πανδημίας με απώτερο στόχο την προστασία της δημόσιας υγείας, σε συμμόρφωση πάντα με τις ανώτερες νομοθετικές και συνταγματικές επιταγές. Το δυσκολότερο έργο ανέλαβε αβίαστα ο ιατρικός κόσμος, τα μέλη του οποίου γρήγορα, πρόθυμα και σθεναρά αντιτάχθηκαν στον κορωνοϊό με γνώμονα την όσο το δυνατόν πιο ορθόδικαιη διάσωση. Οι πολίτες και οι επαγγελματίες υγείας συχνά ήρθαν αντιμέτωποι με τις ευθύνες τους και τις αποφάσεις τους, οπότε και ανέλαβε τα ηνία κυρίως η επιείκεια. Απόσταγμα με επιφύλαξη ως ώρας είναι η οφειλή ανάληψης της ατομικής ευθύνης εκάστου εξ ημών.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ:

Νομοθετικό έρεισμα για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ποινική ευθύνη πολίτη για την παραβίαση μέτρων για την πρόληψη μετάδοσης του κορωνοϊού, ποινική ευθύνη ιατρού για την επιλογή διάσωσης, ηθική νομιμοποίηση.

ABSTRACT:

The invasion of the coronavirus on earth caused a review of every manifestation of human life and activity. The effects of the pandemic affected life, health, the individual and his psyche, human rights and individual freedoms, many legal goods and institutions, from democracy to family. The citizen and the states were tested in this unprecedented situation, while the states were quickly called upon to take legislative and other measures to protect public health and the general public and social interest. Therefore, the role of the three powers was of great importance, as they were all quickly activated in order to regulate human life and structure it in a new way in the midst of the pandemic with the ultimate goal of protecting public health, always in compliance with the higher legislative and constitutional imperatives. The most difficult task was effortlessly undertaken by the medical world, whose members quickly, willingly and vigorously opposed the coronavirus with the goal of as fair a rescue as possible. Citizens and health professionals were often confronted with their responsibilities and their decisions, at which point leniency mainly took over. The abstract so far, without prejudice to the unexpected, is the obligation of each one of us to assume our own individual responsibility.

KEY WORDS:

Legislative basis for dealing with the pandemic, criminal liability of a citizen for the violation of measures to prevent the transmission of the coronavirus, criminal liability of a doctor for the choice of rescue, moral legalization.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Η ιατρική επιστήμη και οι ιατρικές υπηρεσίες έχουν ως αντικείμενο και γνώμονα τον άνθρωπο, όπως άλλωστε ορίζει και η πρώτη παράγραφος του πρώτου άρθρου του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας στην Ελλάδα (Ν. 3418/2005 – Κ.Ι.Δ.), σύμφωνα με την οποία η ιατρική πράξη έχει ως σκοπό τη με οποιαδήποτε επιστημονική μέθοδο πρόληψη, διάγνωση, θεραπεία και αποκατάσταση της υγείας του ανθρώπου. Ο Γαληνός, ο σπουδαιότερος ιατρός της Αρχαιότητας μετά τον Ιπποκράτη, θεωρούσε την ιατρική ως τέχνη και συγκεκριμένα ως σύστημα προσαρμοσμένων γνώσεων με σκοπό τη θεραπεία και σωτηρία των ανθρώπων.

Η σύγχρονη αντίληψη που διαπνέει την ιατρική επιστήμη είναι περισσότερο ανθρωποκεντρική και «ασθενοκεντρική», καθώς δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο συμφέρον του ασθενή, αλλά και στο σεβασμό των δικαιωμάτων του. Παρατηρείται, κατά τούτο, ενός είδους απομάκρυνση από την πατερναλιστική ιατροκεντρική προσέγγιση των υπηρεσιών υγείας, όπως ίσχυε παλαιότερα, γεγονός που σημαίνει πως δεν αρκεί πλέον η ιατρική «αυθεντία» για την αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας, αλλά απαιτείται παράλληλα ενημερωμένη συναίνεση του ασθενούς, ενώ θεσπίζεται όλο και αυστηρότερο νομοθετικό πλαίσιο για την ευθύνη του επιστήμονα ιατρού και των συναφών επαγγελματιών υγείας.

Τα ζητήματα της ιατρικής ευθύνης του επαγγελματία της υγείας που έχει το προνόμιο να υπηρετεί τον άνθρωπο κεντρίζουν ανέκαθεν το ενδιαφέρον του νομικού και του ιατρικού κόσμου, καθώς συνδέονται αναπόσπαστα με την ηθικοδικαιική διάσταση της ανθρώπινης αξίας. Είναι εμφανές ότι η ιατρική δεοντολογία γεννήθηκε από την ανάγκη θέσπισης κανόνων, έτσι ώστε ο γιατρός να κινείται, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο μιας γενικά παραδεδεγμένης ηθικής και να ανταποκρίνεται στην αποστολή του. Οι κανόνες της ιατρικής δεοντολογίας καθορίζουν τη συμπεριφορά του απέναντι στον ασθενή και την πολιτεία, οριοθετούν το εύρος της θεμιτής δράσης του, υπό την έννοια αυτή καθορίζουν τα βασικά κριτήρια ευθύνης του ιατρού, το παράνομο και την υπαιτιότητα. Η τήρησή τους είναι η καλύτερη πρόληψη έναντι της εμπλοκής του ιατρού με τη δικαιοσύνη.¹

¹ Ελένης Χατζηκωνσταντίνου– Εισαγωγή στην ημερίδα: Ιατρική ευθύνη και Δεοντολογία - Frederick University – 23/3/2022 – στο κανάλι του ομώνυμου Πανεπιστημίου στο YouTube.

Πρώτο κείμενο ιατρικής δεοντολογίας στη δυτική ιατρική παράδοση θεωρείται ο όρκος του Ιπποκράτη, ο οποίος είναι ο «πατέρας της ιατρικής» ως επιστήμης, αλλά και ο θεμελιωτής της ιατρικής δεοντολογίας. Ήδη από νωρίτερα όμως και δη από τον 18ο π.Χ. αιώνα ο βαβυλωνιακός «κώδικας του Χαμουραμί», που θεωρείται η αρχαιότερη συλλογή νομικών διατάξεων, καθιερώνει την ποινική ευθύνη των ιατρών και επιβάλλει βαρύτερες κυρώσεις, ενώ αντίστοιχες προβλέψεις περιείχε και η «Ιερά Βίβλος των Αιγυπτίων».

Οι νόμοι, οι γραπτές βουλήσεις της πολιτείας απορρέουν κατά την κρατούσα άποψη από την ηθική και για να επιβιώσουν πρέπει να είναι πάντα διαποτισμένοι από το πνεύμα των ηθικών αξιών. Κατά μία απόλυτη προσέγγιση, ο ηθικός νόμος είναι αυτός που υπαγορεύει, κατευθύνει και ελέγχει όλες μας τις πράξεις και μόνο όταν αυτές υπαγορεύονται από την ηθική μας βούληση, μόνο τότε έχουμε συνεχή ηθική συμπεριφορά. Ο νόμος απλώς μας αποτρέπει από το κακό και σκοπός του είναι να προστατεύει το καλό, το σωστό και το δίκαιο, να προστατεύει τον αδύνατο μπροστά στο δυνατό. Αυτός δικάζει και κρίνει τι είναι πρόπον και όποιος αντιτίθεται στο νόμο, πράττει παράνομα και πρέπει να τιμωρηθεί.²

Αυτή είναι και η διαφορά μεταξύ δικαίου και ηθικής, καθώς το πρώτο απειλεί και επιβάλλει κυρώσεις με σκοπό την τιμωρία, τη συμμόρφωση, την πρόληψη, το σωφρονισμό και τον παραδειγματισμό, ενώ ή δεύτερη είναι οι εσωτερικοί ατομικοί κανόνες που κατευθύνουν την ανθρώπινη δράση προς το «καλό ή το κακό». Η ηθική βέβαια δεν είναι μία και ενιαία, πλην όμως υφίστανται γενικά παραδεδομένοι κανόνες ηθικής στις κοινωνίες και επίσης η πρόοδος στην επιστήμη της ηθικής και της δεοντολογίας έχει συντελέσει και στη διατύπωση πλέον ηθικών θεωριών που συνδράμουν στην οριοθέτηση των ηθικών κανόνων. Κατά μία ελάχιστη αντίληψη περί ηθικής, αυτή είναι η απόπειρα καθορισμού της συμπεριφοράς μας σύμφωνα με το λόγο – ήτοι να ενεργούμε όπως υποστηρίζεται από τους βέλτιστους λόγους – και παράλληλα να δίνουμε ίση βαρύτητα στα συμφέροντα εκάστου ατόμου που επηρεάζεται από τις αποφάσεις μας. Εξάλλου, «...δεν μιλάμε για ασήμαντο ζήτημα,

[2] Ελένης Χατζηκωνσταντίνου– Εισαγωγή στην ημερίδα: Ιατρική ευθύνη και Δεοντολογία - Frederick University – 23/3/2022 – στο κανάλι του ομώνυμου Πανεπιστημίου στο YouTube.

αλλά για το πώς πρέπει να ζει κανείς.» (Σωκράτης, στην Πολιτεία του Πλάτωνα , περ.390 π.Χ.).³

Κατ' επέκταση, ο γιατρός, σαν ένας εκ των κοινωνών, κατά την άσκηση του λειτουργήματος του είναι υποχρεωμένος να λάβει υπόψη και να σεβαστεί βασικές ρυθμίσεις του δικαίου. Οι κοινωνικές συνθήκες όπως έχουν σήμερα διαμορφωθεί, ο σπουδαίος ρόλος που διαδραματίζει στη ζωή μας η ιατρική επιστήμη, αλλά και η τεράστιες τεχνολογικές πρόοδοι που έχουν επιτευχθεί στην τέχνη του Ασκληπιού είναι βασικοί παράγοντες που έχουν συντελέσει ώστε ανά πάσα στιγμή ο ιατρός να αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο να πρέπει να λογοδοτήσει ενώπιον της δικαιοσύνης για τυχόν ενέργεια ή παράλειψη. Σήμερα το ερώτημα για την ευθύνη του γιατρού είναι βασικό και έχει τρεις πτυχές, την ποινική, την αστική και την πειθαρχική. Η ποινική ευθύνη αφορά στην τέλεση μιας ποινικά κολάσιμης πράξης, συνήθως σωματική βλάβη, λόγω ιατρικής πλημμέλειας. Η αστική ευθύνη έχει να κάνει με την αποζημίωση που οφείλει ο γιατρός στον ασθενή εξαιτίας της υφιστάμενης ζημίας από ιατρική πλημμέλεια. Η πειθαρχική ευθύνη αφορά στην παραβίαση των κανόνων δεοντολογίας του ιατρικού λειτουργήματος σε σχέση με την επαγγελματική δράση του ιατρού και διερευνάται από τον Ιατρικό Σύλλογο.

Το ποινικό, αλλά σε μικρότερη έκταση και το αστικό δίκαιο είναι διάσπαρτο από θέματα που άπτονται της ιατρικής ευθύνης. Η αλληλεπίδραση νομικής και ιατρικής επιστήμης, η ιατρική δεοντολογία τίθενται υπό συνεχή δοκιμασία και αναθεώρηση με σκοπό την προστασία του ασθενούς από την ιατρική αυθαιρεσία, αλλά και τη διευκόλυνση του ιατρού με την οριοθέτηση του τρόπου και των περιπτώσεων που αυτός μπορεί ή δικαιούται να παρέμβει. Η δυσχέρειες στην αναγνώριση της ευθύνης των γιατρών είναι πολλές και σοβαρές λόγω των αντιτιθέμενων επιστημονικών γνωμών που εκφράζονται σε κάθε υπόθεση, ενώ το έργο του δικαστή είναι επίπονο και θα κληθεί να αποφασίσει με περίσκεψη, ευθυκρισία και αντικειμενικότητα.⁴

Ειδικότερα, το ποινικό δίκαιο εμφανίζεται αναμφίβολα ως το θετικιστικότερο όλων των κλάδων του δικαίου. Η δέσμευσή του από τις νομοθετικές επιλογές, το

[3] Rachels, J. (2012), Στοιχεία Ηθικής Φιλοσοφίας, Αθήνα, Εκδόσεις Οκτώ

[4] Ελένης Χατζηκωνσταντίνου – Εισαγωγή στην ημερίδα: Ιατρική ευθύνη και Δεοντολογία - Frederick University – 23/3/2022 – στο κανάλι του ομώνυμου Πανεπιστημίου στο YouTube.

περιεχόμενο των οποίων επιβάλλεται να είναι όσο το δυνατόν σαφέστερο, είναι η πιο έντονη από κάθε άλλο χώρο του δικαίου, και μάλιστα κατά συνταγματική επιταγή (αρχή του *nullum crimen sine lege*/κανένα έγκλημα δεν υπάρχει χωρίς νόμο). Ωστόσο, το ποινικό δίκαιο είναι παράλληλα και ο χώρος εκείνος του δικαίου που προϋποθέτει πάνω απ' όλα την ηθική αποδοκιμασία της αξιόποινης πράξης και του προσώπου που ευθύνεται γι' αυτή, και απαιτεί ως εκ τούτου τη μεγαλύτερη ηθική νομιμοποίηση από κάθε άλλο δικαιοκλάδο. Για να έχει η ποινική μεταχείριση μιας συμπεριφοράς νόημα, είτε ως απειλή είτε ως επιβολή ποινής, θα πρέπει να είναι ηθικοκοινωνικά νομιμοποιημένη.

Ηθική νομιμοποίηση σημαίνει την ένταξη και συζήτηση του ποινικού φαινομένου μέσα στο οντολογικό ερώτημα της ανθρώπινης ύπαρξης, στο πρόβλημα αναζήτησης της υπαρκτικής γνησιότητας του ανθρώπου επί τη βάση ενός νοήματος σχετικά με το υπαρκτό και πραγματικό. Αντίθετα υποστηρίζεται και η άποψη πως η ηθική νομιμοποίηση του ποινικού δικαίου έχει να κάνει μ' ένα κοινό αίσθημα, που σ' έναν φιλελεύθερο κοινωνικό χώρο δεν υπάρχει, γιατί το κάθε άτομο είναι ελεύθερο να έχει το δικό του αισθητήριο, τη δική του συνείδηση και αίσθηση ευπρέπειας και με βάση αυτό να προσαρμόζει ελεύθερα τη συμπεριφορά του, αρκεί να μη βλάπτει μ' αυτή (πραγματικά και όχι υποθετικά) το συνάνθρωπό του.

Όμως, η στάση μας απέναντι στο συνάνθρωπό μας, στάση που καθορίζεται από το νόημα ζωής που ακολουθούμε, προσδιορίζει στη συνέχεια και τον ορίζοντα βλάβης που βλέπουμε. Με άλλα λόγια, ο δείκτης ευαισθησίας για το συνάνθρωπό μας προσδιορίζει και την έκταση της ευθύνης μας για πράξεις ή παραλείψεις στις κοινωνικές μας σχέσεις, ενώ από την άλλη ο βαθμός αμεσότητας της βλάβης, για την οποία θα ενδιαφερόταν το ποινικό δίκαιο, εκφράζει το πρότυπο ζωής που το τελευταίο υιοθετεί, καθώς φυσικά και το πόσο κανείς πείθει μ' αυτό το πρότυπο. Εξάλλου για αυτόν ακριβώς το λόγο το ποινικό δίκαιο ορίζεται ως το μέτρο προστασίας των εννόμων αγαθών, αλλά και ως το μέτρο των ανθρωπίνων ελευθεριών.

Η ελεύθερη διαπάλη των ηθικών επιλογών των κοινωνιών και η επικράτηση κάποιων απ' αυτές μέσω ενός κριτικού διαλόγου αποτελεί ακριβώς και το νομιμοποιητικό στοιχείο που αναζητά το ποινικό δίκαιο. Το ποινικό δίκαιο, λοιπόν, ούτε ηθικά ουδέτερο είναι ούτε το οντολογικό ερώτημα μπορεί να

παρακάμψει αναφορικά με το νόημα και τις ανάγκες της ζωής, προκειμένου να αποφύγει έτσι να εμπλακεί στις βαθύτερες αναλύσεις πάνω στα υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου. Δεν μπορεί αυτό να περιοριστεί μόνο στο στοιχείο της κοινωνικής χρησιμότητας, της συλλογικής ωφελιμότητας για την ικανοποίηση των πρακτικών απαιτήσεων της καθημερινότητας, σ' έναν δηλαδή χρησιμοθηρικό ρεαλισμό, χωρίς παράλληλα να αναμετρηθεί έμμεσα ή άμεσα με το οντολογικό ερώτημα, το ερώτημα δηλαδή της αλήθειας αναφορικά με την υπαρκτική γνησιότητα του ανθρώπου και συνεπώς με το νόημα της ζωής του.⁵

Το ποινικό δίκαιο στο κράτος δικαίου δεν επιτρέπεται να έχει ως στόχο του την ηθική κηδεμονία του πολίτη. Επειδή δε το δίκαιο, κυρίως το ποινικό, καθορίζει με τους κανόνες του το πεδίο, πέραν του οποίου αναπτύσσεται η προσωπική ελευθερία και ευθύνη του καθενός, τυχόν εσωτερική ηθική αποσύνθεση αυτού καθιστά τις δικαυκές διατάξεις κανόνες τυπικής πλέον και μόνον νομιμότητας, καταλύει τις ουσιαστικές ηθικές εγγυήσεις του θεσμικού συστήματος και αποσαθρώνει τα θεμέλια του κοινωνικού ιστού στην πολιτεία δικαίου.⁶

Αλλά και κατά το σχηματισμό της δικανικής πεποίθησης εκ μέρους του δικαστή, η λεγόμενη ηθική απόδειξη δεν σημαίνει την αυθαίρετη εκτίμηση και ιεράρχηση του αποδεικτικού υλικού, αλλά μια ορθολογική διαδικασία που λειτουργεί βάσει κανόνων, οι οποίοι, μπορεί μεν να μην ανήκουν στο νομικό κόσμο – σε αντίθεση με τη νομική απόδειξη -, ανήκουν όμως στον κόσμο της ανθρώπινης υπαρκτικής εμπειρίας, της αναζήτησης μιας απάντησης στο οντολογικό ερώτημα της ανθρώπινης φύσης.

Ενδεχομένως λοιπόν το ποινικό δίκαιο να είναι το θετικιστικότερο συγκρινόμενο με κάθε άλλο δίκαιο, εντούτοις όμως, παράλληλα τηρεί ή πρέπει να τηρεί και την πιο κριτική στάση απέναντι στις κοινωνικές επιλογές, καθώς το δίκαιο αυτό διαχειρίζεται το «κοινωνικό κακό» και εκφράζει το πως πρέπει να αντιμετωπίζεται, αλλά και γενικά της στάση της κοινωνίας απέναντί του.⁷

[5] Νικολάου Μπιτζιλέκη, Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική ΑΠΘ, Η ηθική νομιμοποίηση του ποινικού δικαίου, Τιμητικός Τόμος για τον Νικόλαο Ανδρουλάκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας: σελ. 411-440

[6] Νικολάου Δημητράτου, Επίκουρου Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική ΕΚΠΑ, Ποινικό Δίκαιο και Ηθική, Ποινικά Χρονικά, ΞΑ/2011 : σελ. 12-17

[7] Νικολάου Μπιτζιλέκη, Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική ΑΠΘ, Η ηθική νομιμοποίηση του ποινικού δικαίου, Τιμητικός Τόμος για τον Νικόλαο Ανδρουλάκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας: σελ. 411-440

Δυναμική ενεργοποίηση της ηθικής και της ευθύνης των ανθρώπων λαμβάνει χώρα την τελευταία τριετία και συγκεκριμένα από τα τέλη του 2019 μέχρι και σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο εξαιτίας του ξεσπάσματος της πανδημίας της νόσου Covid-19 που προκλήθηκε από τον κορωνοϊό SARS-CoV-2. Η πρωτοφανής εμφάνιση του ιού, η ταχύτητα και ο ιδιαίτερα εύκολος τρόπος μετάδοσής του, η αδιάκριτη επίθεσή του στους ανθρώπινους οργανισμούς χωρίς να είναι εύκολα ανιχνεύσιμο το ποιοι εξ αυτών είναι περισσότερο επιρρεπείς και η οξύτατη συμπτωματολογία του με μεγάλο ποσοστό προσβληθέντων να καταλήγουν ταχύτατα και ανά την υφήλιο, οδήγησαν τους ανθρώπους και τα κράτη να λάβουν αμέσως δριμύτατα μέτρα αντιμετώπισης. Συνακόλουθα, πρώτος κλήθηκε να αναλάβει δράση ο ιατρικός κόσμος, εν συνεχεία τα κράτη και οι κυβερνήσεις και έπειτα κάθε έκφραση της ανθρώπινης κοινωνικής ζωής.

Κατά τούτο, θεσπίστηκαν πάραυτα και νομοθετικά μέτρα για την καταπολέμηση της νόσου, τα οποία ρύθμισαν και ρυθμίζουν ακόμα τον τρόπο της κοινωνικής συμβίωσης, με τρόπο που να προλαμβάνει την εξάπλωση του ιού, καθώς και μέτρα που οριοθετούν ακόμα και σήμερα την επιβεβλημένη δράση και τον περιορισμό της κοινωνικής έκφρασης των ανθρώπων σε κάθε πλαίσιο. Η καινοφανής συγκυρία του κορωνοϊού δημιούργησε νέες αμφισβητούμενες νομοθετικές επιταγές προς τους γιατρούς και όλους τους επαγγελματίες υγείας, επέβαλε πρωτόγνωρες ευθύνες, έθεσε προτεραιότητες που δεν είχαν προηγούμενο και στάθμισε με επιτακτικό τρόπο δικαιώματα και ελευθερίες, επιστράτευσε βίαια και χωρίς περίσκεψη τους νόμους, ακόμα και τον καταλυτικότερο αυτών, ήτοι τον ποινικό, ενώ παράλληλα οδήγησε σε αναθεώρηση της ατομικής ευθύνης και της ηθικής μας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι, μετά από επισκόπηση του συνόλου των νομοθετικών μέτρων που έχουν θεσπιστεί πρόσφατα και με ταχείες διαδικασίες προς αντιμετώπιση της πανδημίας, σε συνδυασμό με την οικεία νομοθεσία που ήδη υφίστατο, να αναδειχθεί ή και να οριοθετηθεί ένα μέτρο ποινικής ευθύνης, εμπεριέχον ει δυνατόν την «προσήκουσα» ελάχιστη ηθική νομιμοποίηση, σχετικά με τις αμφισβητούμενες, παραβατικές ή και αποκλίνουσες συμπεριφορές των κοινωνιών, όπως αυτές αποτυπώθηκαν τον καιρό του κορωνοϊού. Σημειωτέο δε πως η παρούσα μελέτη αντιμετωπίζει τα εν λόγω ζητήματα στο μέτρο του δυνατού, καθώς ο κορωνοϊός είναι διαρκώς εξελισσόμενος και επηρεάζει την ανθρώπινη ζωή και καθημερινότητα. Σε πρώτο χρόνο θα γίνει καταγραφή του νομοθετικού πλαισίου του

αμέσως σχετιζόμενου με τον κορωνοϊό, των νομοθετικών κειμένων που αφορούν σε ευρύτερο πλαίσιο την υγεία και τη βιοηθική και συνιστούν κατευθυντήριες αυτών γραμμές, της ελάχιστης νομολογίας που υφίσταται μέχρι σήμερα επί των παραβάσεων μέτρων για την πρόληψη του κορωνοϊού, ενώ σε δεύτερο χρόνο, κατόπιν άντλησης πληροφοριών από την οικεία βιβλιογραφία και αρθρογραφία, θα γίνει απόπειρα αποτύπωσης συμπερασμάτων και προτάσεων. Όπως στις δικαστικές αποφάσεις καταστρώνεται ο δικανικός συλλογισμός με αφετηρία το νόμο και τις διατάξεις του, έπειτα καταγράφονται τα πραγματικά περιστατικά και τα αποδεδειγμένα γεγονότα και εν τέλει εξάγεται το δικαστικό πόρισμα που κρίνει την υπόθεση, παρομοίως και η παρούσα θα επιχειρήσει την παραγωγή ενός συμπεράσματος ερειδόμενου μεν στο νόμο, αλλά και με γνώμονα την ηθικοδικαιική προσέγγιση των νεοπαγών ζητημάτων που έθεσε ο κορωνοϊός.

Ο ΚΟΡΩΝΟΪΟΣ ΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ:

Ήδη από το 2002, σε επαρχία της Κίνας, εμφανίστηκε μία ιδιαίτερη μορφή πνευμονίας, η οποία εξαπλώθηκε γρήγορα σε πολλά μέρη του κόσμου, ενώ τον Μάρτιο του 2003 ο ιός αυτός ονομάστηκε Σοβαρό Οξύ Αναπνευστικό Σύνδρομο (Severe Acute Respiratory Syndrome - SARS) και συνιστούσε μορφή κορωνοϊού. Τον Δεκέμβριο του 2019 εμφανίστηκε νέα νόσος κορωνοϊού με την ονομασία COVID-19, η οποία προήλθε από τον ιό SARS-CoV-2. Ο ιός αυτός εντοπίστηκε και αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά στην πόλη Ουχάν της Κίνας, έχει προκαλέσει μέχρι σήμερα τουλάχιστον περί τους 6.500.000 θανάτους παγκοσμίως, ενώ έχει συνολικά προσβάλει κατά προσέγγιση μέχρι σήμερα 650.000.000 ανθρώπους σε όλο τον κόσμο (πηγή: google ειδήσεις της 2/1/2023)⁸. Ο κορωνοϊός αυτός χαρακτηρίστηκε άμεσα από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας ως πανδημία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη γειτονική μας Ιταλία, η οποία επλήγη από τις πρώτες χώρες σε τεράστιο βαθμό από τη νόσο, πριν ακόμα συνειδητοποιήσει η υφήλιος το μέγεθος και τον κίνδυνο της απειλής, με τους θανάτους εξαιτίας του κορωνοϊού να ανέρχονται ήδη στις αρχές του 2020 περίπου σε 7.000!

Σε παγκόσμιο επίπεδο τα σημαντικά νομικά και ηθικά ζητήματα για την αντιμετώπιση μεταδοτικών ασθενειών επανήλθαν με πολύ μεγαλύτερη ένταση στο προσκήνιο με την εξάπλωση του κορωνοϊού και αφορούν συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα, σε συνδυασμό με την επιτακτική ανάγκη να διαφυλαχθεί η δημόσια υγεία.⁹ Στην Ελλάδα δε, η εισβολή και εξάπλωση του κορωνοϊού επιστράτευσε όχι μόνο την ήδη σχετική υφιστάμενη νομοθεσία, όπως είναι οι διατάξεις του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας ή το άρθρο 285 του Ποινικού Κώδικα που προβλέπει κυρώσεις για την παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών, αλλά έτι περαιτέρω θεσπίστηκαν νέα μέτρα με την ταχεία διαδικασία ψήφισης Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου, όπως συνταγματικώς προβλέπεται, αλλά και με την έκδοση συναφών εγκυκλίων από την Εισαγγελία του Ανώτατου Ακυρωτικού μας Δικαστηρίου, του Αρείου Πάγου, στοχευμένων πολύ συγκεκριμένα στην αντιμετώπιση των ποινικής υφής παραβάσεων που συνεφέλκεται ο κορωνοϊός.

[8] google ειδήσεις της 2/1/2023: <https://news.google.com/covid19/map?hl=el&gl=GR&ccid=GR%3Ael>

[9] Φώτη Σπυρόπουλου – Η Διάδοση του ιού Covid-19 υπό το Πρίσμα του Άρ. 285 ΠΚ. – Crime Times – τεύχος 19 Ιουνίου 2022 – προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ:

Ιστορικά και αναφορικά με την ολιστική ευθύνη του ιατρού και όλων των επαγγελματιών υγείας για την αντιμετώπιση των ασθενών, την παροχή θεραπείας και φροντίδας, καθώς και την ηθική αφετηρία συμπεριφοράς των ανωτέρω προσώπων, πρώτη θέση δέον να αφιερωθεί στον διεθνώς αναγνωρισμένο **(ι) Όρκο του Ιπποκράτη**, σύμφωνα με τον οποίο, ο γιατρός ορκίζεται στην ανάληψη του λειτουργήματός του ως εξής:

- «Ὅμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν, καὶ Ἀσκληπιὸν, καὶ Ὑγίαν, καὶ Πανάκειαν, καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἴστορας ποιούμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναντιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ ξυγγραφὴν τήνδε», που σημαίνει: «Ορκίζομαι στο θεό Απόλλωνα τον ιατρό και στο θεό Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και επικαλούμενος τη μαρτυρία όλων των θεών ότι θα εκτελέσω κατά τη δύναμη και την κρίση μου τον όρκο αυτόν και τη συμφωνία αυτή.»,...
- ...«Διαιτήμασί τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναντιν καὶ κρίσιν ἐμὴν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἴρξῃν.», που σημαίνει: «Θα χρησιμοποιώ τη θεραπεία για να βοηθήσω τους ασθενείς κατά τη δύναμη και την κρίση μου, αλλά ποτέ για να βλάψω ή να αδικήσω.» ... και
- «Ἐς οἰκίας δὲ ὀκόσας ἂν ἐσίω, ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων, ἐκτὸς ἐὼν πάσης ἀδικίης ἐκουσίης καὶ φθορίης», που σημαίνει: «Σε όσα σπίτια μπαίνω, θα μπαίνω για να βοηθήσω τους ασθενείς και θα απέχω από οποιαδήποτε εσκεμμένη βλάβη και φθορά.»...

Από τα ανωτέρω αποσπάσματα του όρκου, συνάγεται η δέσμευση του γιατρού για παροχή βοήθειας στον άνθρωπο, η βαρύτητα της δέσμευσης αυτής, καθώς περιβάλλεται με τον τύπο του όρκου, αλλά και η τήρηση επιφύλαξης του ανθρώπου θεράποντος σύμφωνα με το ανθρώπινο δυνατό μέτρο και το θεμιτό περιθώριο λάθους της ανθρώπινης κρίσης.

Ἐπειτα, σε διεθνές επίπεδο, το σχετικά νέο κείμενο της **(ιι) Σύμβασης του Οβιέδο** για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και ιατρικής (ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΗ ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ), το οποίο κυρώθηκε στη χώρα μας με το νόμο 2619/1998, προβλέπει:

- Στο άρθρο 1: «Τα Συμβαλλόμενα Μέρη θα προστατεύουν την αξιοπρέπεια και την ταυτότητα κάθε ανθρώπινου όντος και θα εγγυώνται το σεβασμό της ακεραιότητας και των λοιπών δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών κάθε ανθρώπινου όντος, χωρίς διάκριση, σε σχέση με την εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής.»
- Στο άρθρο 2: «**Το προβάδισμα του ανθρώπινου όντος: Τα συμφέροντα και η ευημερία του ανθρώπινου όντος θα υπερισχύουν έναντι μόνου του κοινωνικού συμφέροντος ή της επιστήμης.**»
- Στο άρθρο 3: «**Ισότητα ευκαιριών στην περίθαλψη:** Οι Συμβαλλόμενοι, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες για την υγεία, καθώς και τους διαθέσιμους πόρους θα λάβουν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να παρέχουν ισότητα προσβάσεων στην κατάλληλης ποιότητας περίθαλψη εντός της επικράτειάς τους.»
- Στο άρθρο 5: «**Επέμβαση σε θέματα υγείας μπορεί να υπάρξει μόνον αφού το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δώσει την ελεύθερη συναίνεσή του, κατόπιν προηγούμενης σχετικής ενημέρωσής του.** Το πρόσωπο αυτό θα ενημερώνεται εκ των προτέρων καταλλήλως ως προς το σκοπό και τη φύση της επέμβασης, καθώς και ως προς τα επακόλουθα και κινδύνους που αυτή συνεπάγεται. Το ενδιαφερόμενο πρόσωπο μπορεί ελεύθερα και οποτεδήποτε να ανακαλέσει τη συναίνεση του.»
- Στο άρθρο 8: «**Επείγουσες καταστάσεις: Όταν λόγω του επείγοντος της κατάστασης δεν δύναται να ληφθεί η δέουσα συναίνεση, επιτρέπεται να επιτελείται άμεσα κάθε ιατρικώς αναγκαία επέμβαση προς όφελος της υγείας του ενδιαφερόμενου ατόμου.**»
- Στο άρθρο 10: «**Προσωπική ζωή και δικαίωμα στην ενημέρωση:** 1. Όλοι έχουν το δικαίωμα σεβασμού της προσωπική τους ζωής σε σχέση με την πληροφόρηση για την κατάσταση της υγείας τους. 2. Όλοι δικαιούνται να λαμβάνουν γνώση κάθε πληροφορίας σχετικής με την κατάσταση της υγείας τους. Θα είναι σεβαστές, ωστόσο, οι επιθυμίες των ατόμων που επιλέγουν να μην ενημερώνονται σχετικά. 3. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, είναι δυνατή η

επιβολή περιορισμών από το νόμο στην άσκηση των δικαιωμάτων που αναφέρονται στην παρ. 2 προς το συμφέρον του ασθενούς.»

- Στο άρθρο 11: **«Απαγόρευση διακρίσεων:** Απαγορεύεται κάθε μορφής διάκριση εις βάρος προσώπου επί τη βάσει του γενετικού κληρονομικού υλικού του.»
- Στο άρθρο 15: **«Η επιστημονική έρευνα στο πεδίο της Βιολογίας και της Ιατρικής διεξάγεται ελεύθερα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης και τις λοιπές νομικές διατάξεις που διασφαλίζουν την προστασία του ανθρωπίνου όντος.»**
- Στο άρθρο 16: **«Προστασία των προσώπων στα οποία διενεργείται η έρευνα:** Επιτρέπεται η διενέργεια έρευνας επί προσώπου μόνον εφόσον συντρέχουν όλες οι ακόλουθες προϋποθέσεις: **(i) Δεν υπάρχει εναλλακτική λύση συγκρίσιμης αποτελεσματικότητας έναντι της έρευνας επί ανθρώπων. (ii) Οι ενδεχόμενοι κίνδυνοι στους οποίους θα εκτεθεί το πρόσωπο δεν είναι δυσανάλογοι προς τα πιθανά οφέλη από την έρευνα. (iii) Το ερευνητικό πρόγραμμα έχει εγκριθεί από το αρμόδιο σώμα μετά από ανεξάρτητη αξιολόγηση της επιστημονικής αξίας του, συμπεριλαμβανομένης της εκτίμησης της σημασίας του ερευνητικού σκοπού και της μελέτης, από ομάδες ιατρών ποικίλων ειδικοτήτων, του κατά πόσον αυτό είναι ηθικώς παραδεκτό. (iv) Τα πρόσωπα στα οποία διενεργείται η έρευνα έχουν ενημερωθεί για τα δικαιώματα και τις διασφαλίσεις που ορίζει ο νόμος για την προστασία τους. (v) Η αναγκαία συναίνεση που προβλέπεται από το άρθρο 5 έχει δοθεί ρητά, ειδικά και είναι τεκμηριωμένη. Η συναίνεση αυτή δύναται να ανακληθεί οποτεδήποτε.»**
- Στο άρθρο 26: **«Περιορισμοί άσκησης δικαιωμάτων:** Δεν τίθενται περιορισμοί στην άσκηση των δικαιωμάτων και προστατευτικών διατάξεων της παρούσας Σύμβασης πλην όσων ορίζονται δια νόμου και είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία προς το συμφέρον της δημόσιας ασφάλειας, την πρόληψη του εγκλήματος, την προστασία της δημόσιας υγείας ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.»
- Στο άρθρο 27: **«Ευρύτερη προστασία:** Ουδεμία από τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης θα ερμηνεύεται ως περιοριστική ή κατ' άλλον τρόπο θίγουσα τη δυνατότητα ενός των Συμβαλλομένων να εφαρμόσει ευρύτερα

μέτρα προστασίας από αυτά που συνομολογούνται με την παρούσα Σύμβαση όσον αφορά στην εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής.»

Από τις ανωτέρω παρατεθείσες διατάξεις της Σύμβασης του Οβιέδο συνάγεται πως η πρόοδος της ιατρικής και της τεχνολογίας, καθώς και της βιολογίας και της βιοτεχνολογίας, κατάστησαν επιτακτική την ανάγκη θέσπισης σε διεθνές επίπεδο ενός ελαχίστου μέτρου τήρησης κανόνων δεοντολογίας και ηθικής κατά την εφαρμογή της τέχνης του Ασκληπιού. Κατά τούτο, προκειμένου να υφίσταται πλαίσιο εναρμονισμένης πρόνοιας για τον άνθρωπο, τα δικαιώματά του, τις ελευθερίες του, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, αλλά και για την απρόσκοπτη έρευνα και εξέλιξη των πιο πάνω επιστημών προς όφελος και των μελλοντικών γενιών, θεσπίστηκαν, μεταξύ άλλων, τα ως άνω μέτρα με στόχο την ιεράρχηση της προστασίας του ατόμου και της υγείας του έναντι της δημόσιας υγείας ή και άλλων αγαθών, με καθένα εξ αυτών να προκρίνεται αναλόγως του αντιμετωπιζόμενου κινδύνου. Ακόμα, με την ίδια σύμβαση έγινε επιτυχής αποτύπωση της αρχής της ισότητας και της αρχής της απαγόρευσης διακρίσεων στην πρόσβαση στην παροχή υγείας, ενώ παράλληλα έλαβε χώρα και το μεγάλο βήμα για την καθιέρωση της ενημερωμένης συναίνεσης του ασθενούς στην επιχειρούμενη ιατρική πράξη. Οι χώρες που προσχωρούν στη σύμβαση του Οβιέδο δεσμεύονται στην τήρηση των ανωτέρω, διατηρώντας παράλληλα τη διακριτική ευχέρεια προς θέσπιση σε εσωτερικό εθνικό επίπεδο ευρύτερης προστασίας από την στη σύμβαση προβλεπόμενη.

Ομοίως, σε διεθνές επίπεδο, θεμελιώδη κείμενα που δέον να λαμβάνονται υπόψη στην αντιμετώπιση και πρόληψη κάθε ιατρικού ζητήματος είναι:

- **(iii) Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** και συγκεκριμένα το άρθρο 1 που προβλέπει την ελευθερία και την ισότητα των ανθρώπων, το άρθρο 2 που θεσπίζει την απαγόρευση των διακρίσεων, το άρθρο 3 που προστατεύει την ανθρώπινη ζωή και ασφάλεια, το άρθρο 12 που προβλέπει την προάσπιση της ιδιωτικής ζωής, της τιμής και της υπόληψης του ατόμου, τα άρθρα 18 και 19 που προνοούν για την ελευθερία σκέψης, συνείδησης, θρησκείας, έκφρασης και γνώμης, το άρθρο 22 που αναγνωρίζει το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης.
- **(iv) Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών** και συγκεκριμένα τα άρθρα 1,

2, 5, 8, 9, 10, 14, 15, 17 και 18 που προβλέπουν αντίστοιχα την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, την ελευθερία σκέψης, συνείδησης, θρησκείας και έκφρασης, την απαγόρευση των διακρίσεων, την παρέκκλιση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, την απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος και τα όρια στη χρήση των περιορισμών σε δικαιώματα.

- Ιστορικά πρέπει επιπρόσθετα να γίνει αναφορά στον **(v) Κώδικα της Νυρεμβέργης** του 1947, ο οποίος προέκυψε από την ομώνυμη δίκη των γιατρών για τις θηριωδίες που επιχειρήθηκαν σε ανθρώπους στο βωμό του ιατρικού πειραματισμού και από τον οποίον προέκυψαν δέκα πρότυπα που πρέπει να ακολουθούνται κατά την ιατρική πρακτική που επιχειρεί πειράματα σε ανθρώπους. Κάποια πρότυπα εξ αυτών είναι η προηγηθείσα έρευνα σε πειραματόζωα, η εκούσια συγκατάθεση των συμμετεχόντων στα πειράματα με δυνατότητα ανάκλησής της, ο σκοπός της παραγωγής σημαντικών αποτελεσμάτων για την κοινωνία κ.α..
- Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και **(vi) η Διακήρυξη του Ελσίνκι** του 1964 της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης, η οποία περιγράφει μια σειρά δεοντολογικών κατευθυντήριων γραμμών για τους γιατρούς και αυτούς που συμμετέχουν στην ιατρική έρευνα.

Εντελώς στοχευμένα και ενάντια στην εισβολή και διάδοση του κορωνοϊού έδρασε και **(vii) ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας**, ο οποίος άμεσα υιοθέτησε το Σχέδιο Στρατηγικής Ετοιμότητας και Απάντησης για τον covid-19, μια σειρά από έγγραφα που αφορούσαν τις επιχειρησιακές αντιλήψεις για διαχείριση περιστατικών Covid-19 στις υπηρεσίες και στην κοινότητα υγείας, τις συστάσεις για τη στρατηγική εργαστηριακού testing για τον Covid-19, την επιχειρησιακή καθοδήγηση για τη διατήρηση βασικών υπηρεσιών υγείας στη διάρκεια ενός ξεσπάσματος. Έπειτα ο ΠΟΥ έκανε συστάσεις στα κράτη για λήψη μέτρων και εξέδωσε οδηγίες προς τις επιτετραμμένες αρχές για την περίθαλψη των νοσούντων από κορωνοϊό.

Ακόμα, **(viii) η Ευρωπαϊκή Ένωση**, καθώς και το **Συμβούλιο της Ευρώπης** έλαβαν μέτρα εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 τα οποία αφορούν και επηρεάζουν τη δικαστική εξουσία, τις πολιτειακές αρχές, καθώς και όλους τους επαγγελματίες του νομικού κλάδου, αλλά και τους πολίτες και τις επιχειρήσεις. Τα μέτρα αυτά

άπτονται πολλών εκφάνσεων της ζωής και κλάδων του δικαίου, ενώ ειδικά σχετικά με το ποινικό δικαιοσύνη χώρο έχουν να κάνουν με το Ευρωπαϊκό Δικαστικό Δίκτυο σε ποινικές υποθέσεις, την ομάδα συντονισμού για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τα δικονομικά δικαιώματα των υπόπτων και των κατηγορουμένων, τα θύματα αξιόποινων πράξεων και την υποστήριξη και προστασία τους κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, τα θύματα κυβερνοεγκλήματος, τα θύματα εγκλημάτων μίσους κ.α..

Μεταβαίνοντας πλέον σε εθνικό επίπεδο, το βασικότερο νομοθετικό κείμενο που λαμβάνεται υπόψη είναι **(ιχ) το Ελληνικό Σύνταγμα**. Το άρθρο 2 του Συντάγματος (Σ) προβλέπει το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, το άρθρο 4 την ισότητα όλων των Ελλήνων, το άρθρο 5 την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, την προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας χωρίς διακρίσεις, της υγείας και της γενετικής ταυτότητας, το άρθρο 7 την αρχή της νομιμότητας, το άρθρο 9^Α την προστασία των προσωπικών δεδομένων, το άρθρο 13 την ανεξιθρησκία, το άρθρο 14 την ελευθερία της έκφρασης, το άρθρο 16 την προστασία της έρευνας και της παιδείας, το άρθρο 25 την αρχή της αναλογικότητας στην πρόβλεψη και στον περιορισμό των δικαιωμάτων. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 44 παρ. 1 του Σ., σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης με χαρακτήρα εξαιρετικά επείγοντα ή και απρόβλεπτο, ο ΠτΔ δύναται, κατόπιν πρότασης του ΥΣ, να εκδίδει **πράξεις νομοθετικού περιεχομένου**, οι οποίες υποβάλλονται στη Βουλή προς κύρωση εντός 40 ημερών από την έκδοσή τους ή εντός 40 ημερών από τη σύγκληση της Βουλής σε σύνοδο. Σε περίπτωση που δεν τηρηθούν οι ως άνω προθεσμίες ή αν δεν εγκριθούν οι ΠΝΠ από την Βουλή εντός 3 μηνών από την υποβολή τους, παύουν εφεξής να ισχύουν. Επισημαίνεται εν προκειμένω πως η πανδημία του κορωνοϊού εμπίπτει στις έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης του προαναφερόμενου άρθρου και συνακόλουθα οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου (ΠΝΠ) που εκδόθηκαν για την άμεση αντιμετώπιση της νόσου είναι δικαιολογημένες δυνάμει συνταγματικού νομικού ερείσματος.

Οι προρρηθείσες **(χ) πράξεις νομοθετικού περιεχομένου** είναι οι εξής:

- ΠΝΠ της 25-2-2020: Κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού.

- ΠΝΠ της 11-3-2020: Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του.
- ΠΝΠ της 14-3-2020: Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.
- ΠΝΠ 20.3.2020: Κατεπείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, τη στήριξη της κοινωνίας και της επιχειρηματικότητας και τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και της δημόσιας διοίκησης.
- ΠΝΠ της 30.03.2020: Μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις.
- ΠΝΠ της 13.04.2020: Μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεχιζόμενων συνεπειών της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις.
- ΠΝΠ της 1-5-2020: Περαιτέρω μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεχιζόμενων συνεπειών της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και την επάνοδο στην κοινωνική και οικονομική κανονικότητα.
- ΠΝΠ της 10-8-2020: Επείγουσες ρυθμίσεις αντιμετώπισης εκτάκτων αναγκών του Εθνικού Συστήματος Υγείας, προστασίας από τη διασπορά του κορωνοϊού COVID-19, στήριξης της αγοράς εργασίας και διευκόλυνσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
- ΠΝΠ της 22.08.2020: Έκτακτα μέτρα για την ενίσχυση των αστικών συγκοινωνιών, την προμήθεια μέσων ατομικής προστασίας και την πρόσληψη προσωπικού καθαριότητας των σχολικών μονάδων, τη στήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων και της αγοράς εργασίας και την ενίσχυση της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας προς αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19,
- ΠΝΠ της 30.05.2021: Θέσπιση, περιεχόμενο και διαδικασία έκδοσης Ψηφιακού Πιστοποιητικού COVID-19.

Σε αυτό το σημείο, δέον να γίνει αναφορά στη **διάταξη της παραγράφου 6 του πρώτου άρθρου της ΠΝΠ της 25-2-2020**, σύμφωνα με την οποία, **όποιος δεν συμμορφώνεται με τα μέτρα του αυτού άρθρου τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο (2) ετών, εκτός αν η πράξη τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη**. Προβλέφθηκε

δηλαδή **ποινική κύρωση για την παραβίαση των μέτρων πρόληψης, υγειονομικής παρακολούθησης, καθώς και περιορισμού της διάδοσης της νόσου, που ήταν ενδεχόμενο ή που επρόκειτο να επιβληθούν προς τον σκοπό της αποφυγής κινδύνου εμφάνισης ή και διάδοσης του κορωνοϊού και επρόκειτο να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία.**

Εκδόθηκε συναφώς σειρά (χι) **υπουργικών αποφάσεων**, προς τον σκοπό της επιβολής κι εξειδίκευσης των περισσότερων από τα παραπάνω μέτρα των ΠΝΠ. Τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτέλεσαν οι εξής: α) Η Κοινή Υπουργική Απόφαση υπ' αριθμ. Δ1α/ ΓΠ.οικ. 16838/10.3.2020, δυνάμει της οποίας απαγορεύθηκε η λειτουργία σχολικών μονάδων κάθε βαθμίδας για το χρονικό διάστημα από 11.3.2020 έως και 24.3.2020. β) Η Κοινή Υπουργική Απόφαση υπ' αριθμ. Δ1α/ ΓΠ.οικ. 17733/12.3.2020, δυνάμει της οποίας απαγορεύθηκε η λειτουργία θεάτρων, κινηματογράφων, χώρων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, κέντρων διασκέδασης, στο σύνολο της Επικράτειας, για προληπτικούς λόγους δημόσιας υγείας, για το χρονικό διάστημα από 13.3.2020 έως και 27.3.2020. γ) Η Κοινή Υπουργική Απόφαση υπ' αρ. Δ1α/ΓΠ.οικ. 19030/17.3.2020, δυνάμει της οποίας απαγορεύθηκε η είσοδος στη χώρα όλων των υπηκόων τρίτων κρατών (εκτός από τους υπηκόους κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Συμφωνίας Σένγκεν, συμπεριλαμβανομένων των συζύγων τους ή των προσώπων με τα οποία αυτοί έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης καθώς και των ανηλίκων τέκνων τους) από οποιοδήποτε σημείο εισόδου στη χώρα και με οποιονδήποτε τρόπο ή με οποιοδήποτε μέσο, συμπεριλαμβανομένων των αεροπορικών, θαλάσσιων, σιδηροδρομικών και οδικών συνδέσεων για το χρονικό διάστημα από 18.3.2020-18.4.2020.¹⁰

Παράλληλα με τις ΠΝΠ και τις ΚΥΑ, η **Εισαγγελία του Αρείου Πάγου** εξέδωσε, όσον αφορά στον κορωνοϊό, τις κάτωθι (χι) **εγκυκλίους**:

- Εγκύκλιος 04/2020: Φαινόμενα της νόσου του κορωνοϊού.
- Εγκύκλιος 05/2020: Οδηγίες σε Εισαγγελικές αρχές για παρέμβαση εναντίων όσων παραβαίνουν τα μέτρα για καταπολέμηση της νόσου του κορωνοϊού.
- Εγκύκλιος 07/2020: Οδηγίες σε Εισαγγελικές αρχές για παρέμβαση εναντίων όσων παραβαίνουν τα μέτρα για καταπολέμηση της νόσου του κορωνοϊού.

[10] Γιάννη Ναζίρη, Επίκουρου Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Νομικής Σχολής ΑΠΘ- ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΜΕΤΡΩΝ ΑΠΟΦΥΓΗΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ SARS-COV-2 - Αρμενόπουλος 2020/3-σελ. 374 επ.

- Εγκύκλιος 16/2020: Τήρηση της νομιμότητας και προστασία των πολιτών αναφορικά με τα μέτρα κατά του κορωνοϊού COVID-19.
- Εγκύκλιος 7/2021: Συνέπειες στην ποινική δικαιοσύνη από την πανδημία του COVID-19, γενικές οδηγίες προς τους εισαγγελικούς λειτουργούς, με σκοπό, πρωτίστως, τον έλεγχο της διαχείρισης του όγκου των εκκρεμών ποινικών δικογραφιών.
- Εγκύκλιος 8/2021: Πλαστά ή ψευδή κατά περιεχόμενο πιστοποιητικά εμβολιασμού κατά του κορωνοϊού COVID-19 ή νόσησης. [*«Ανακύπτει ήδη και βλέπει το φως της δημοσιότητας σημαντικός αριθμός περιπτώσεων πλαστών ή ψευδών κατά περιεχόμενο πιστοποιητικών εμβολιασμού κατά του κορωνοϊού COVID-19 ή νόσησης, στις οποίες φέρονται ότι κάθε φορά συμμετείχαν (με θετική ενέργεια ή παράλειψη), πρωτίστως, ο δήθεν εμβολιασθείς, και πρόσωπα, υπό οποιαδήποτε ιδιότητα, των δομών υγείας. Με δεδομένη τη σοβαρότητα του θέματος του εμβολιασμού, τον οποίο η ιατρική επιστημονική κοινότητα προβάλλει ως βασικό – θεμελιώδες μέσο αποτροπής της διάδοσης του κορωνοϊού COVID-19, και συνεκτιμώντας την εμφανή και μείζονα ποινική απαξία της προαναφερόμενης συμπεριφοράς, που στοιχειοθετεί (συντρεχουσών και των λοιπών νόμιμων προϋποθέσεων) τη νομοτυπική μορφή εγκλημάτων του Ποινικού Κώδικα (βλ. ιδίως άρθρα 46, 47, 221, 242, 285 ΠΚ) επισημαίνουμε την ανάγκη επαγρύπνησης και εγρήγορσης των εισαγγελικών λειτουργών της Χώρας ώστε να παρεμβαίνουν κατά τη λειτουργική αποστολή τους και να επιλαμβάνονται αμελλητί του ποινικού μέρους των σχετικών υποθέσεων. Ειδικότερα, επιβάλλεται η (κατά το άρθρο 37 ΚΠΔ αυτεπάγγελτη) ταχεία και σχολαστική διερεύνηση κάθε πληροφορίας σχετιζόμενης με εικονικό εμβολιασμό και η χωρίς χρονοτριβή κίνηση της ποινικής δίωξης κατά των υπαίτιων προσώπων, όταν προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις. Εντοπισμός μεμονωμένων περιπτώσεων πρέπει να οδηγεί σε ευρύτερο εξονυχιστικό έλεγχο (με την αρωγή των αρμόδιων λειτουργών των Υπηρεσιών της αντίστοιχης Υγειονομικής Περιφέρειας) για ενδεχόμενη διακρίβωση μεγαλύτερου αριθμού ψευδών βεβαιώσεων εμβολιασμού στο ίδιο Εμβολιαστικό Κέντρο ή λειτουργία «κυκλώματος» παραγωγής τέτοιων πιστοποιητικών. Προκειμένου να τηρηθεί η νομιμότητα και να προστατευθεί η υγεία των πολιτών, χρήσιμη θα ήταν και η οιοσεί προληπτική εισαγγελική δράση με την (άτυπη) επιτόπια μετάβαση του Εισαγγελέα ή του εντεταλμένου Αντεισαγγελέα Πρωτοδικών στο Εμβολιαστικό Κέντρο της περιφέρειάς του για να ενημερωθεί και να γνωρίζει εκ των προτέρων τα συναφή με τον τρόπο και τα στάδια της διαδικασίας καταχώρισης των εμβολιασμών, τις εγγυήσεις αξιοπιστίας του συστήματος και τις ασφαλιστικές δικλίδες που αποθαρρύνουν τους επίδοξους δράστες ύποπτων ενεργειών. Οι Εισαγγελείς Εφετών παρακαλούνται να εποπτεύουν συντονιστικά το εν λόγω έργο των Εισαγγελέων Πρωτοδικών και σε περίπτωση υπόθεσης μείζονος βαρύτητας, κατά την κρίση τους, να ενεργούν προσωπικά ή με κάποιον Αντεισαγγελέα Εφετών προκαταρκτική εξέταση, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 32 ΚΠΔ.»]*

- Εγκύκλιος 11/2021: Έννομη προστασία δημοσίων λειτουργών που στοχοποιούνται από «αντιεμβολιαστές».

Οι εγκύκλιοι αυτές έχουν ως σκοπό την παροχή κατευθυντηρίων γραμμών στις αρμόδιες αρχές σχετικά με την αντιμετώπιση των παραβάσεων των ανωτέρω μέτρων που προβλέφθηκαν συγκεκριμένα για την αντιμετώπιση της διασποράς του κορωνοϊού. Ειδικότερα, οι «οδηγίες» της εισαγγελίας του ακυρωτικού μας δικαστηρίου προσβλέπουν σε μία κοινή ει δυνατόν γραμμή ανά την επικράτεια στην άσκηση διώξεων και στην επιβολή κυρώσεων, ώστε να μην εκφεύγουν τα εκάστοτε αρμόδια πολιτειακά όργανα από τα όρια της δέουσας επιείκειας ή αυστηρότητας, με γνώμονα το μέτρο της αρχής της αναλογικότητας, όπως αυτή προβλέπεται από το άρθρο 25 του Συντάγματος.

Ειδικότερα στο πεδίο του ποινικού δικαίου, η επιβολή μέτρων από την πολιτεία με στόχο τον περιορισμό της εξάπλωσης του κορωνοϊού οδήγησε σε άμεση ενεργοποίηση (χμ) του άρθρου 285 του ελληνικού Ποινικού Κώδικα, υπό τη νεοπαγή μορφή του, όπως αυτό ισχύει από 1-7-2019 από τη θέση σε ισχύ του νέου Ποινικού Κώδικα (Ν.4619/2019 ο.τ. με το Ν. 4637/2019) και όπως το συγκεκριμένο άρθρο τροποποιήθηκε και ισχύει σήμερα, σύμφωνα με το Ν. 4855/2021. Το εν λόγω άρθρο με τίτλο «**παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών**» συγκεκριμένα προβλέπει: «1. **Όποιος παραβιάζει τα μέτρα που έχει διατάξει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή για να αποτραπεί η εισβολή ή η διάδοση μιας μεταδοτικής ασθένειας** τιμωρείται: α) με φυλάκιση έως τρία (3) έτη ή χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κοινός κίνδυνος για ζώα, β) **με φυλάκιση και χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος μετάδοσης της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων**. 2. Αν η παραβίαση είχε ως αποτέλεσμα να μεταδοθεί η ασθένεια σε ζώα, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον τριών (3) ετών και χρηματική ποινή, και **αν είχε ως αποτέλεσμα να μεταδοθεί σε άνθρωπο, επιβάλλεται** κάθειρξη έως δέκα (10) έτη. 3. **Αν η παραβίαση είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο άλλου επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών και αν προκλήθηκε ο θάνατος, μεγάλου αριθμού ανθρώπων, το δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει ισόβια κάθειρξη**. 4. Όποιος στις περιπτώσεις της παρ. 1 από αμέλεια παραβιάζει τα μέτρα και από την παραβίαση μπορεί να προκύψει: α) κοινός κίνδυνος για ζώα, τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας, και β) κίνδυνος μετάδοσης

της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο (2) έτη ή χρηματική ποινή.»

Κατ' ερμηνεία του ανωτέρω άρθρου, σημειώνεται ότι τα εν λόγω μέτρα πρέπει να τα έχει διατάξει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή, ιδίως η υγειονομική, και να αποσκοπούν στην αποτροπή της εισβολής ή διάδοσης μεταδοτικής ασθένειας ανθρώπων ή ζώων. Ακόμα, η πράξη μπορεί να τελεστεί και με παράλειψη, όπως λ.χ. του υποχρεωτικού εμβολιασμού. Ακόμη, μεταδοτική ή μολυσματική νόσος είναι γενικά κάθε ασθένεια που μεταδίδεται άμεσα ή έμμεσα και προσβάλλει στον ίδιο περιορισμένο χώρο ή σε ευρύτερη περιφέρεια με τα ίδια νοσηρά φαινόμενα κατά τον ίδιο χρόνο ή σε μεγάλα ή μικρά χρονικά διαστήματα μεγάλο αριθμό ανθρώπων ή ζώων ομοειδών ή ετεροειδών. Μεταδοτική ασθένεια είναι αυτή που μπορεί να μεταδοθεί σε άνθρωπο και να προσλάβει το χαρακτήρα επιδημίας, αλλά και η ασθένεια ζώου που μεταδίδεται σε άνθρωπο. Είναι αδιάφορος ο τρόπος μετάδοσης λ.χ. με παράβαση των μέτρων απομόνωσης (καραντίνας) των ασθενών ανθρώπων ή ζώων, με συγχρωτισμό ασθενών με υγιή άτομα κ.α. Επίσης, απαιτείται δόλος που συνίσταται στη γνώση της απαγορευτικής διάταξης της αρχής και της αρμοδιότητάς της και θέληση διάδοσης μολυσματικής νόσου σε αόριστο αριθμό ανθρώπων, αρκεί δε και ο ενδεχόμενος δόλος. Απαιτείται ακόμα και αιτιώδης σύνδεσμος, δηλαδή σύνδεσμος μεταξύ της παράβασης και του προκληθέντος κινδύνου, ή της μετάδοσης ή του θανάτου. Αν η πράξη τελέστηκε από αμέλεια, τότε και πάλι τιμωρείται, ενώ η αμέλεια μπορεί και αυτή να συνίσταται σε παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας. Επιπλέον, η πράξη της πρώτης περίπτωσης είναι τετελεσμένη με την εκδήλωση του κινδύνου, χωρίς να είναι ανάγκη να μεταδοθεί και η νόσος.¹¹

Περαιτέρω, εκ των ων ουκ άνευ νομοθετικό κείμενο που εξίσου επιστρατεύθηκε για την πρόληψη και την καταστολή του κορωνοϊού είναι και ο ελληνικός (χιν) **Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας (ΚΙΔ / Ν. 3418/2005)**, ο οποίος συγκεκριμένα προβλέπει:

- Στο άρθρο 2: «Η άσκηση της ιατρικής είναι λειτουργήμα που αποσκοπεί στη διατήρηση, βελτίωση και αποκατάσταση της σωματικής, πνευματικής και ψυχικής υγείας του ανθρώπου, καθώς και στην ανακούφισή του από τον πόνο.

[11] Μιχαήλ Μαργαρίτη και Άντας Μαργαρίτη – Ποινικός Κώδικας - Ερμηνεία – Εφαρμογή –Π.Ν. Σάκκουλας- Αθήνα 2020 4η έκδοση και συμπλήρωμα 2022 - άρ.285 ΠΚ, σελ. 779 επ.στο βασικό τόμο και 124 επ. στο συμπλήρωμα

Ο ιατρός τηρεί τον όρκο του Ιπποκράτη, ασκεί το έργο του σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και πρέπει, κατά την άσκηση του επαγγέλματός του, να αποφεύγει κάθε πράξη ή παράλειψη η οποία μπορεί να βλάψει την τιμή και την αξιοπρέπεια του ιατρού και να κλονίσει την πίστη του κοινού προς το ιατρικό επάγγελμα. ... Το ιατρικό λειτούργημα ασκείται σύμφωνα με τους γενικά αποδεκτούς και ισχύοντες κανόνες της ιατρικής επιστήμης. **Διέπεται από απόλυτο σεβασμό στην ανθρώπινη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους χωρίς διάκριση φύλου, φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, ηλικίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, κοινωνικής θέσης ή πολιτικής ιδεολογίας. Ο ιατρός σέβεται την ανθρώπινη ζωή ακόμη και κάτω από απειλή και δεν χρησιμοποιεί τις γνώσεις του ενάντια στις αρχές του ανθρωπισμού...**»

- Στο άρθρο 3: **«Ηθική και επιστημονική ανεξαρτησία του ιατρού: Κάθε ιατρός απολαύει κατά την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος, επιστημονικής ελευθερίας και ελευθερίας της συνείδησής του, παρέχει δε τις ιατρικές του υπηρεσίες με σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια...»**
- Στο άρθρο 4: **«Ο ιατρός οφείλει να αποφεύγει τη διακριτική μεταχείριση που προκύπτει από εκπαιδευτικές, νομικές, οικονομικές, κοινωνικές και γεωγραφικές διαφοροποιήσεις...»**
- Στο άρθρο 5: **«...Η έκδοση αναληθών ιατρικών πιστοποιητικών συνιστά πειθαρχικό και ποινικό αδίκημα σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις...»**
- Στο άρθρο 8: **«...Ο ιατρός δεν παρεμβαίνει στην προσωπική και οικογενειακή ζωή του ασθενή, παρά μόνο στο μέτρο, στο βαθμό και στην έκταση που είναι αναγκαίο και αρκετό για την αποτελεσματική προσφορά των ιατρικών υπηρεσιών του εφόσον αυτό του έχει επιτραπεί. Ο ιατρός, κατά την παροχή των ιατρικών υπηρεσιών, σέβεται τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές, ηθικές ή πολιτικές απόψεις και αντιλήψεις του ασθενή. Οι απόψεις του ιατρού σχετικά με τον τρόπο ζωής του ασθενή, τις πεποιθήσεις και την κοινωνική ή οικονομική κατάσταση του τελευταίου δεν επιτρέπεται να επηρεάζουν τη φροντίδα ή τη θεραπευτική αντιμετώπιση που παρέχεται...»**
- Στο άρθρο 9: **«Ο ιατρός δίνει προτεραιότητα στην προστασία της υγείας του ασθενή... Ο ιατρός οφείλει να παρέχει τις υπηρεσίες του για την αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών ανεξάρτητα από την ειδικότητά του. Η υποχρέωση αυτή βαρύνει τον ιατρό, ακόμη και όταν δεν υπάρχουν**

τα κατάλληλα μέσα για την άσκηση της ιατρικής, και ισχύει μέχρι την παραπομπή του ασθενή σε ιατρό κατάλληλης ειδικότητας ή τη μεταφορά του σε κατάλληλη μονάδα παροχής υπηρεσιών φροντίδας και περίθαλψης. Σε κάθε περίπτωση, ο ιατρός οφείλει να εξαντλήσει τις υπάρχουσες, κάτω από τις δεδομένες συνθήκες, δυνατότητες, σύμφωνα με τις επιταγές της ιατρικής επιστήμης... Ο ιατρός οφείλει, σε κάθε περίπτωση επέλευσης ΕΚΤΑΚΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ Ή ΜΑΖΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ, ανεξαρτήτως της ένταξής του σε σχέδιο αντιμετώπισης εκτάκτων αναγκών, να προσφέρει τις ιατρικές υπηρεσίες του, έστω και χωρίς αμοιβή ή αποζημίωση.»

- Στο άρθρο 11: «Ο ιατρός έχει καθήκον αληθείας προς τον ασθενή...»
- Στο άρθρο 12: «Ο ιατρός δεν επιτρέπεται να προβεί στην εκτέλεση οποιασδήποτε ιατρικής πράξης χωρίς την προηγούμενη συναίνεση του ασθενή...»
- Στο άρθρο 15: «Σύγκρουση καθηκόντων: Ο ιατρός που βρίσκεται μπροστά σε σύγκρουση καθηκόντων αντιμετωπίζει τη σύγκρουση αυτή με βάση την επιστημονική του γνώση, τη σύγκριση των έννομων αγαθών που διακυβεύονται, τον απόλυτο σεβασμό της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας και τη συνείδησή του...»
- Στο άρθρο 16: «Ο ιατρός οφείλει να γνωρίζει τον κοινωνικό χαρακτήρα του λειτουργημάτων του και έχει την υποχρέωση, με βάση τις γνώσεις του, τις δεξιότητες και την πείρα που έχει αποκτήσει, να εφιστά την προσοχή της κοινότητας, στην οποία ανήκει, σε θέματα που έχουν σχέση με τη δημόσια υγεία και τη βελτίωση της ποιότητας των ιατρικών υπηρεσιών...»
- Στο άρθρο 24: «Η ιατρική έρευνα διεξάγεται ελεύθερα στο πλαίσιο των θεμελιωδών πνευματικών και ηθικών αξιών, που χαρακτηρίζονται από σεβασμό στον άνθρωπο και την αξιοπρέπειά του...»

Κατά τα διαστήματα έξαρσης της πανδημίας, καθώς και κατά το πρώτο χρονικό διάστημα αυτής, οπότε προσπαθούσαν οι κοινωνίες να συλλάβουν και να αφουγκραστούν το χαρακτήρα και την επικινδυνότητα του κορωνοϊού, αλλά ακόμα και σήμερα, σε χρόνο δηλαδή μετά τον εμβολιασμό ενάντια στη νόσο του μεγαλύτερου μέρους του παγκόσμιου πληθυσμού, η ιατρική επιστημονική κοινότητα δοκιμάστηκε παγκοσμίως και σε κάθε επίπεδο. Οι επαγγελματίες υγείας σήκωσαν

στους ώμους τους το μεγαλύτερο βάρος με εξάντληση του σωματικού και πνευματικού αποθέματός τους, αλλά και βιώνοντας σχεδόν καθημερινά δοκιμασίες ηθικής αντοχής. Σε αυτό το πλαίσιο, εντός της χώρας μας, ο ελληνικός ΚΙΔ ανταποκρίθηκε, στις απαιτήσεις των καιρών, εμπεριέχοντας ήδη προβλέψεις για τα όσα απρόβλεπτα βιώσαμε και ακόμα δυστυχώς δεν θεωρούνται πεπερασμένα. Σημαντικό απόσταγμα, όπως θα εκτεθεί και κατωτέρω, είναι πως απαραίτητο εφόδιο για την πρόοδο της κοινωνίας και για τη βελτίωση των αντανακλαστικών της είναι η εμπιστοσύνη στην επιστήμη, η οποία βέβαια εξαρτάται από τα πρόσωπα που συνιστούν την ιατρική κοινότητα, αλλά και από την εκπαίδευση αυτών, τη μύησή τους στη δεοντολογία, καθώς και από την πρόνοια της πολιτείας για την έγκαιρη αποτύπωση διαχρονικών κανόνων δικαίου που με σοφία προλαμβάνουν όσα σήμερα δεν μπορούμε να εικάσουμε...!

Έτι περαιτέρω, ουσιώδη νομοθετικά κείμενα (**χν**) των οποίων η συμβολή είναι καθοριστική για την καταπολέμηση του κορωνοϊού είναι ακόμα το **άρθρο 47 του Ν. 2071/1992** σχετικά με τα δικαιώματα του νοσοκομειακού ασθενούς, καθώς και ο **Ν. 4521/2018** που προβλέπει τη σύσταση και τη λειτουργία σε κάθε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας με σκοπό την εγγύηση ότι το ερευνητικό έργο διενεργείται με γνώμονα το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου. Δεν πρέπει να παραλειφθεί και αναφορά στην απόφαση **5/2020 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα** με την οποία εκδόθηκαν κατευθυντήριες γραμμές επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του covid-19.

Τέλος, σε ιατρικό θεωρητικό επίπεδο, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί η αναφορά σε συγκεκριμένο έργο του Ιπποκράτη, ήτοι την (**χνι**) **Ιπποκρατική Θεώρηση περί Επιδημιών**, σύμφωνα με το οποίο έργο, επιδημικές χαρακτηρίζονται οι ασθένειες που πλήττουν μεγάλο τμήμα πληθυσμού. Στην εποχή του Ιπποκράτη η επιδημία δεν συνδέεται με την έννοια της μεταδοτικότητας. Οι ιπποκρατικοί γιατροί δεν θεωρούν ότι οι ασθένειες μεταδίδονται από άνθρωπο σε άνθρωπο με επαφή. Όταν όμως μεγάλος αριθμός ανθρώπων προσβάλλεται από την ίδια ασθένεια θεωρούν ότι η μετάδοση συμβαίνει μέσω του αέρα που αναπνέουν (μιάσματα). Ο όρος «επιδημίες» δόθηκε σε επτά βιβλία της Ιπποκρατικής συλλογής στα οποία εξετάζονται οι ασθένειες που κυριαρχούν σ' έναν τόπο, στη διάρκεια ενός δεδομένου χρόνου και με βάση μια δεδομένη κλιματική σύνθεση. Επισημαίνεται ακόμα πως **ο Ιπποκράτης**

αναζητά τις αιτίες των ασθενειών στον ίδιο τον άνθρωπο (ιδιοσυγκρασία, ηλικία) **και στον τρόπο ζωής του** (διατροφή, άσκηση) **αλλά και σε περιβαλλοντικές συνθήκες** (προσανατολισμός πόλεων, κλίμα, άνεμοι, νερά, εποχές, θερμοκρασία κλπ).¹² Είναι αδιαμφισβήτητα εντυπωσιακό το γεγονός ότι σε τόσο παλαιότερο χρόνο ο πατέρας της ιατρικής κατόρθωσε να εξάγει και να αποτυπώσει συμπεράσματα για την επιστήμη αυτή με τρόπο πλήρη, διαχρονικό και εύληπτο, ακόμα και τις επιδημικές ασθένειες, όπως αυτή του κορωνοϊού που ταλανίζει εδώ και τρία έτη ολόκληρη τη γη.

[12] Δρ. Ρίζος Χαλιαμπάλιας-Η Ιπποκρατική θεώρηση περί Επιδημιών, περί Αέρων, Υδάτων και Τόπων.–παρουσίαση στα πλαίσια διδασκαλίας του ΠΜΣ Δεοντολογία και Ηθική στις Βιοϊατρικές επιστήμες -2020-2021

ΕΣΤΙΑΖΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ ΜΕΤΑΛΛΟΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ:

Αρχής γενομένης από την εμφάνιση του κορωνοϊού, οι κοινωνίες ήρθαν αντιμέτωπες με ένα πρωτόγνωρο φαινόμενο που δεν άφησε ανεπηρέαστο κανένα κομμάτι της ανθρώπινης ζωής και καθημερινότητας. Τα αγαθά της ανθρώπινης ζωής και της υγείας υπέστησαν και υφίστανται ακόμα τεράστιο πλήγμα από την ασθένεια αυτή, η οποία, χωρίς να επιτρέψει χρόνο αντίδρασης, εισέβαλε και κατέλαβε τον ανθρώπινο οργανισμό, αδιακρίτως και δίχως συναγόμενο επιστημονικά μοτίβο επιλογής θυμάτων • σαν ένας αόρατος εχθρός που ξεκινά ίδια πρωτοβουλία τον πόλεμο ενάντια στο ανθρώπινο είδος. Η πανδημία, ακόμα, περιόρισε κάθε έκφραση ανθρώπινης έκφρασης, από την ελευθερία, τη μετακίνηση, την κυκλοφορία, την οικονομία και την ανάπτυξη, την εργασία, μέχρι την κοινωνικότητα και την επικοινωνία, την ψυχική υγεία, την οικογένεια, ακόμη και τους πολιτειακούς θεσμούς, μεταξύ των οποίων και τη νομοθετική εξουσία και τη δικαιοσύνη.

Κάθε κράτος στον κόσμο κλήθηκε να επιλέξει τρόπους αντιμετώπισης του κορωνοϊού και αυτό έγινε σε πρώτο χρόνο με την επιβολή νέων και στοχευμένων μέτρων που προέβλεψαν την απόκριση και την ετοιμότητα των συστημάτων υγείας και σε δεύτερο χρόνο με τη λήψη μέτρων που έθεσαν νέες βάσεις προστασίας αλλά και περιορισμού κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας. Έτσι και στην Ελλάδα, ενεργοποιήθηκαν υφιστάμενα νομοθετικά μέτρα, όπως είναι για παράδειγμα η προρρηθείσα διάταξη του ποινικού κώδικα για την παραβίαση μέτρων που έχουν τεθεί για την πρόληψη ασθενειών, καθώς επίσης παρήχθη και νέο νομοθετικό έργο από την ελληνική κυβέρνηση, όπως οι πιο πάνω πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, οι οποίες προέβλεψαν πολύ συγκεκριμένα και μόνο σχετικά με την τρέχουσα πανδημία.

Η εν λόγω νομοθεσία, όπως αναλυτικά παρατίθεται και στο αμέσως προηγούμενο μέρος της παρούσας εργασίας, έχει ως στόχο να προσδιορίσει ποια είναι τα έννομα αγαθά που πρέπει να προστατευθούν όταν η κοινωνία πλήττεται ανελέητα από τον κορωνοϊό, τους τρόπους και τις μεθόδους που πρέπει να ακολουθηθούν για την παροχή αυτής της προστασίας, τον καθορισμό του είδους της ευθύνης των ατόμων, αναλόγως θέσης, καθηκόντων και συμπεριφοράς, αλλά και το μέτρο ελευθερίας των πολιτών, είτε αυτό έγκειται στον περιορισμό του ίδιου του

ατόμου προς προστασία του κοινού καλού, είτε στον περιορισμό του ίδιου του περιορισμού της ανθρώπινης ελευθερίας.

Εστιάζοντας στην ποινική ευθύνη, όπως αυτή διαμορφώθηκε τον καιρό του κορωνοϊού σε εθνικό επίπεδο, παρατηρείται πως αυτή αφορά σε όλους τους κοινωνούς, ήτοι όλους τους επαγγελματίες υγείας, όλους τους πολίτες ατομικά, τους διοικούντες και όλα τα πολιτειακά όργανα. Με δεδομένο το ότι το ποινικό δίκαιο είναι δημόσιας υφής δίκαιο και σκοπός του είναι η προστασία των κοινωνιών, των δικαιωμάτων, των ελευθεριών και των αγαθών τους, αλλά και η θέση ενός αναλογικού μέτρου σε κάθε περιορισμό, είναι ευχερώς συναγόμενο πως κανένας πολίτης δεν θα μπορούσε να τεθεί στο απυρόβλητο της ποινικής ευθύνης και μάλιστα σε μία τόσο ζωτικής σημασίας χρονική περίοδο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Κατά τούτο, παρόλο που η διάταξη της παραγράφου 6 του πρώτου άρθρου της ΠΝΠ της 25-2-2020, σύμφωνα με την οποία, *όποιος δεν συμμορφώνεται με τα μέτρα του αυτού άρθρου* (δηλαδή τα κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού) *τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο (2) ετών, εκτός αν η πράξη τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη*, αμφισβητήθηκε για τη γενικότητα και την αοριστία της, δέον να προκριθεί το συμπέρασμα πως η διάταξη αυτή ήταν απαραίτητο να θεσπιστεί και να ισχύσει με γνώμονα τη δημόσια υγεία και το γενικό κοινωνικό καλό.

Ειδικότερα, το ως άνω προβλεφθέν ποινικό αδίκημα (έγκλημα) αφορά σε μη συμμόρφωση σε νόμιμη υποχρέωση, η οποία έχει ειδικό περιεχόμενο και συνίσταται στα περιοριστικά μέτρα για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού. Το προστατευτέο έννομο αγαθό είναι η δημόσια υγεία, ενώ το περιεχόμενο της πράξης προσβολής του προσδιορίζεται από συγκεκριμένες διατάξεις της ίδιας πράξης νομοθετικού περιεχομένου, καθώς και από τις επόμενες που ακολούθησαν χρονικά ή της αρμόδιας αρχής κατά ρητή νομοθετική εξουσιοδότηση, στις οποίες παραπέμπει. Η διάταξη της παραγράφου 6 του πρώτου άρθρου της ΠΝΠ της 25-2-2020 είναι σαφής και ορισμένη (και όχι αόριστη), δεν είναι αντισυνταγματική, όπως αδόκιμα χαρακτηρίστηκε, καθώς δεν παραβιάζει το άρθρο 7 παρ. 1 του Σ. που προβλέπει την αρχή της νομιμότητας, ότι δηλαδή έγκλημα δεν υπάρχει, ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Αντίθετα, η περιγραφή της αξιόποινης συμπεριφοράς (δηλαδή τι πρέπει να κάνει και τι όχι ο δράστης) προκύπτει από το ίδιο άρθρο και αφορά, ως προελέχθη, σε μία

έκτακτη μεν, οριοθετημένη δε, κατάσταση, και στην παραβίαση μέτρων για την αντιμετώπιση ειδικά του κορωνοϊού, σε συνδυασμό με συγκεκριμένες υφιστάμενες ρυθμίσεις σε άλλες διατάξεις νόμου ή της αρχής. Επίσης, δεν είναι αναγκαίο η ποινική πρόβλεψη να αναγράφεται σε τυπικό νόμο, αλλά είναι δυνατό να περιέχεται αυτή και σε νόμο υπό ουσιαστική έννοια, όπως είναι η πράξη νομοθετικού περιεχομένου, με αυτονόητη προϋπόθεση τη νόμιμη κύρωσή της για την ισχύ της κατά το άρ. 44 παρ. 1 Σ. (στην προκείμενη περίπτωση η κύρωση της ΠΝΠ έγινε εμπρόθεσμα). Πρέπει δε να τονιστεί πως η διάταξη της παραγράφου 6 του πρώτου άρθρου της ΠΝΠ της 25-2-2020 εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που δεν στοιχειοθετείται το αυστηρότερο έγκλημα του άρθρου 285 του ποινικού κώδικα, λόγω της ρήτρας σχετικής επικουρικότητας (εκτός αν η πράξη τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη).

Αναφορικά με το αδίκημα του άρ. 285 του ΠΚ, αυτό εξίσου έχει θεσπιστεί για την προστασία του εννόμου αγαθού της δημόσιας υγείας, δηλαδή το ατομικό έννομο αγαθό της σωματικής ακεραιότητας και υγείας των κοινωνιών από ενδογενείς προσβολές. Το άρθρο αυτό, με το ακριβές περιεχόμενο **«Όποιος παραβιάζει τα μέτρα που έχει διατάξει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή για να αποτραπεί η εισβολή ή η διάδοση μιας μεταδοτικής ασθένειας τιμωρείται ... με φυλάκιση και χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος μετάδοσης της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων.... Αν η παραβίαση είχε ως αποτέλεσμα... να μεταδοθεί σε άνθρωπο, επιβάλλεται κάθειρξη έως δέκα (10) έτη... Αν η παραβίαση είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο άλλου επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών και αν προκλήθηκε ο θάνατος, μεγάλου αριθμού ανθρώπων, το δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει ισόβια κάθειρξη.... Όποιος ... από αμέλεια παραβιάζει τα μέτρα και από την παραβίαση μπορεί να προκύψει... κίνδυνος μετάδοσης της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο (2) έτη ή χρηματική ποινή.»**, συνιστά λευκό ποινικό νόμο, αφού το περιεχόμενο της πράξης προσβολής του εννόμου αγαθού αυτού προσδιορίζεται από τη σχετική διάταξη νόμου (και κυρίως του πρώτου άρθρου της από 25-2-2020 ΠΝΠ και του άρθρου 68^{ου} της από 20-3-2020 ΠΝΠ) ή της αρμόδιας αρχής, στην οποία παραπέμπει το άρθρο αυτό. Έτσι, ομοίως το άρ. 285 ΠΚ είναι σαφές και ορισμένο στη διατύπωσή του, καθώς και συμβατό με τη συνταγματικά προβλεπόμενη αρχή της νομιμότητας. Ως προς τον επίκαιρο κορωνοϊό, τα σχετικά περιοριστικά μέτρα αποτροπής της διάδοσής του αναφέρονται στις

ανωτέρω ΠΝΠ που περιλαμβάνουν προσωρινά μέτρα επιβολής ιατρικών ελέγχων, υγειονομικής παρακολούθησης, εμβολιασμού, φαρμακευτικής αγωγής και νοσηλείας, περιορισμού στην κυκλοφορία των προσώπων και στις συγκοινωνίες, κλεισίματος εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, επιχειρήσεων και καταστημάτων εμπορικών και εστίασης/ψυχαγωγίας και γενικά χώρων συναθροίσεως κοινού κ.α.. Τα περιοριστικά αυτά μέτρα, όπως περιγράφονται στις ΠΝΠ, εξειδικεύουν την αντικειμενική υπόσταση των ποινικών διατάξεων του άρ. 285 ΠΚ.

Περαιτέρω, σημειώνεται πως το έγκλημα αυτό στη βασική του μορφή είναι δυνητικής διακινδύνευσης, δηλαδή στην αντικειμενική υπόσταση ο κίνδυνος περιγράφεται ως δυνητικός και όχι ως υπαρκτός – συγκεκριμένος και στοιχειοθετείται αν με την επίδικη πράξη έχουν αρχίσει να τίθενται οι όροι που θα επιτρέψουν την αυτοδύναμη πορεία προς τη βλάβη, αλλά δεν έχουν ακόμα τεθεί όλοι οι αναγκαίοι όροι για την επέλευση του συγκεκριμένου αποτελέσματος, όχι όμως αφηρημένα, αλλά ως κρίση που αφορά στη συγκεκριμένη περίπτωση και υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Κρίσιμο είναι, εν προκειμένω, εάν ο δράστης είναι φορέας του κορωνοϊού, διότι, λόγω του ότι ο ιός αυτός είναι ιδιαίτερα μεταδοτικός, υπάρχει η δυνατότητα του κινδύνου μετάδοσής του σε αόριστο αριθμό ανθρώπων από την παραβίαση των υποχρεωτικών περιοριστικών μέτρων για την αποτροπή διάδοσής του. Ειδικότερα, η εξέλιξη προς τη βλάβη του αγαθού της δημόσιας υγείας εξαρτάται από έναν απρόβλεπτο και αστάθμητο παράγοντα που μπορεί να πραγματοποιηθεί ανά πάσα στιγμή, τον οποίο ο δράστης – φορέας δεν ελέγχει και δεν περικλείει αυτοτελές αδίκημα που να διακόπτει την αιτιώδη συνάφεια και συνεπώς ο δράστης, μπορεί να μη θίγει ευθέως την ύλη του εννόμου αγαθού, επιδρά όμως στο περιβάλλον του, καθιστώντας το λιγότερο ασφαλές απ' ο,τι ήταν πριν. Επιπλέον, η συναίνεση μεμονωμένου παθόντος – νοσήσαντος δεν μπορεί να αποτελέσει λόγο άρσης του αδικίου στο έγκλημα αυτό, αφενός μεν διότι το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό αφορά στη δημόσια υγεία ως κοινωνικό αγαθό και όχι μόνο στην υγεία μεμονωμένου ατόμου και αφετέρου ο μεταδοτικός χαρακτήρας της ασθένειας μπορεί να οδηγήσει στην προσβολή της υγείας και άλλων ανθρώπων, πέρα δηλαδή απ' αυτόν που παρείχε τη συναίνεση.¹³

[13] Αντώνη Αλαπάντα – Ποινικές διατάξεις ... κορωνοϊού SARS COV 2 – ΕλλΔνη 2/2020(61) – σελ. 404 επ..

Στις παραγράφους 2 και 3 του άρ. 285 ΠΚ προβλέπονται δύο διακεκριμένες μορφές του εγκλήματος που έχουν μεγαλύτερη ποινική απαξία και συνακόλουθα επισύρουν βαρύτερη ποινή, όταν δηλαδή η πράξη του δράστη επιφέρει το αποτέλεσμα μετάδοσης της ασθένειας σε άνθρωπο (ή και ζώα) ή το αποτέλεσμα θανάτου άλλου ανθρώπου ή μεγάλου αριθμού ανθρώπων. Ιδιαίτερη σημασία έχει στην περίπτωση αυτή η αιτιώδης συνάφεια που πρέπει να υπάρχει μεταξύ της συμπεριφοράς του δράστη (παραβίαση περιοριστικών μέτρων) και του αποτελέσματος (μετάδοση της ασθένειας ή θάνατος) και συγκεκριμένα εξετάζεται αν η παραβίαση συνδέεται με το αποτέλεσμα αυτό, υπό την έννοια ότι, αν δεν γινόταν η εκ δόλου παραβίαση των περιοριστικών μέτρων από το συγκεκριμένο δράστη, δεν θα είχε επέλθει η μετάδοση της ασθένειας στον συγκεκριμένο άνθρωπο-θύμα ή ο θάνατος ανθρώπου/ανθρώπων.¹⁴ Αποδεικτική δυσκολία, τόσο από ιατρικής επόψεως όσο και από νομικής, παρουσιάζει εν προκειμένω η ανεύρεση της αλήθειας σχετικά με το αν πράγματι ο φορέας-δράστης μετέδωσε ο ίδιος την ασθένεια στο θύμα, ή αν το νοσούν θύμα μπορεί έστω και κατά ελάχιστες πιθανότητες να προσβλήθηκε από άλλο φορέα. Τέλος, υπογραμμίζεται πως, ενώ στις προαναφερθείσες μορφές του το έγκλημα για να τιμωρηθεί πρέπει να έχει τελεστεί με δόλο, εντούτοις, στην παρ. 4 του ίδιου άρθρου προβλέπεται και η εξ αμελείας τέλεσή του.

[14] Αντώνη Αλαπάντα – Ποινικές διατάξεις ... κορονοϊού SARS COV 2 – ΕλλΔνη 2/2020(61) – σελ. 404 επ..

Α) Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΜΕΤΡΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΛΗΦΘΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ:

Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στην ευθύνη των πολιτών όσον αφορά στην πρόληψη και την αντιμετώπιση του κορωνοϊού, καθώς και στην ποινική τους μεταχείριση κατόπιν παραβίασης μέτρων ληφθέντων ειδικά για τον περιορισμό της πανδημίας, παρατίθεται το κάτωθι αυτούσιο κείμενο ενός κατηγορητηρίου που συνετάχθη δυνάμει παράβασης πολίτη και συγκεκριμένα αναφέρεται σε αυτό:

«...Κατηγορείται ως υπαίτιος του ότι, στην ..., την 8-4-2020 και περί ώρα 17:15', από πρόθεση δε συμμορφώθηκε με τα μέτρα που επιβλήθηκαν νόμιμα για την αποτροπή κινδύνου διάδοσης μεταδοτικού νοσήματος, που ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία. Ειδικότερα, παρόλο που κατά τον παραπάνω χρόνο συνέτρεχαν επιτακτικοί λόγοι αντιμετώπισης σοβαρού κινδύνου δημόσιας υγείας που συνίσταντο στη μείωση του κινδύνου διασποράς της ασθένειας του κορωνοϊού (COVID-19), συνεπεία του οποίου είχε απαγορευθεί η κυκλοφορία των πολιτών σε όλη την Επικράτεια, με εξαίρεση τις μετακινήσεις για την εξυπηρέτηση ζωτικών προσωπικών ή επαγγελματικών αναγκών των πολιτών που δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν με άλλο τρόπο, για συγκεκριμένους και περιοριστικά αναφερόμενους στο νόμο λόγους, για την απόδειξη των οποίων θα έπρεπε ο πολίτης να φέρει μαζί του την αστυνομική ταυτότητα ή το διαβατήριό του και επιπλέον, σχετική βεβαίωση κίνησης σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή, συγκεκριμένου και καθοριζόμενου εκ του νόμου τύπου ανάλογα με τον εκάστοτε λόγο μετακίνησης, εντούτοις ο κατηγορούμενος, κατά τον προαναφερθέντα χρόνο, μη συμμορφούμενος στα παραπάνω μέτρα και απαγορεύσεις, καταλήφθηκε να κινείται πεζός επί της οδού ... της ..., χωρίς να συντρέχει κάποιος από τους περιοριστικά αναφερόμενους στο νόμο λόγους και χωρίς να φέρει πάνω του για την απόδειξη τυχόν συνδρομής τέτοιου λόγου την προβλεπόμενη εκ του νόμου σχετική βεβαίωση κίνησης.

Για παράβαση του άρθρου πρώτου, παράγραφος 6 της ΠΝΠ από 25-2-2020, η οποία κυρώθηκε με το Ν. 4682/2020 (ΦΕΚ Α'76/3-4-2020), του άρθρου 6δπαρ. 3 της ΠΝΠ από 20-3-2020, η οποία κυρώθηκε με το Ν. 4683/2020 (ΦΕΚ Α'83/10-4-2020) και του άρθρου πρώτου, παράγραφοι 1, 2, 3 και 7 της Υ.Α. Δ1α/Γ.Π. οικ 20036/2020 (ΦΕΚ Β'986/22-3-2020) των υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Υγείας και

Εσωτερικών, ως συμπληρώθηκε με την απ' αριθμ. Υ.Α. Δ1α/Γ.Π. οικ. 20797/26-3-2020, η ισχύς της οποίας παρατάθηκε με την υπ' αριθμ. Υ.Α. Δ1α/Γ.Π. οικ. 22824/4-4-2020 και τροποποιήθηκε με την υπ' αριθμ. Υ.Α. 24112/9-4-2020 των ιδίων υπουργών, σε συνδυασμό και με το άρθρο 20, εδ. Α.1, Α.2, Α.6 και Α.8 του Ν. 3172/2003 και με τα άρθρα 1, 12, 14, 26, 27 παρ. 1, 53 και 79 ΠΚ, όπως ισχύουν σήμερα.

..., 30-6-2020

Ο Εισαγγελέας

... »

Για την παραπάνω φερόμενη ως τελεσθείσα παράβαση, ο εν λόγω κατηγορούμενος δικάστηκε από το αρμόδιο δικαστήριο σε δικάσιμο κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2022 και κηρύχθηκε αθώος με το σκεπτικό ότι δεν ήταν φορέας της νόσου και έτσι δεν έθεσε σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, δεδομένου ότι για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος του άρ. 285 ΠΚ, αλλά και του αδικήματος του άρ. 1 παρ. 6 της ΠΝΠ από 25-2-2020, δυνάμει του οποίου ασκήθηκε η δίωξη εν προκειμένω, είναι κρίσιμο το να είναι ο δράστης φορέας της ασθένειας (με δεδομένο ότι το δικαστήριο ρώτησε στοχευμένα τον εκεί εξεταζόμενο μάρτυρα αν ο φερόμενος δράστης νοσούσε). Ακόμα, σημειώνεται πως το κατηγορητήριο αυτό συνετάχθη ερειδόμενο μόνο στην ποινική παράβαση που προέβλεπε η ΠΝΠ και όχι στο άρ. 285 ΠΚ, καθώς υφίσταται διάκριση μεταξύ πράξεων που μπορούν να υπαχθούν στη μία ή στην άλλη παράβαση (εκτός από τις περιπτώσεις που η πράξη μπορεί χωρίς αμφιβολία να υπαχθεί στο άρ. 285 ΠΚ, η οποία υπερτερεί της παρ. 6 του άρ. 1 της από 25-2-2020 ΠΝΠ, δυνάμει επικουρικότητας, όπως προαναφέρθηκε), η οποία διάκριση εκτίθεται κατωτέρω αναλυτικά. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι πως το δικαστήριο εν προκειμένω έκανε δεκτό και τον ισχυρισμό του κατηγορουμένου περί παύσης ισχύος της διάταξης της παρ. 6 του άρ. 1 της από 25-2-2020 ΠΝΠ, λόγω του ότι αυτή είχε θεσπιστεί για συγκεκριμένη έκτακτη κατάσταση και προέβλεπε απαγόρευση κυκλοφορίας, η οποία δεν είναι πλέον σε ισχύ. Με άλλα λόγια, το δικαστήριο προκύπτει ότι εφήρμοσε την αρχή αναδρομικότητας του επεικέστερου νόμου, όπως προβλέπεται στο άρ. 2 του ΠΚ και σύμφωνα με την οποία, «αν από την τέλεση της πράξης ως την αμετάκλητη εκδίκασή της ίσχυσαν περισσότερες διατάξεις

νόμων, εφαρμόζεται αυτή που στη συγκεκριμένη περίπτωση οδηγεί στην ευμενέστερη μεταχείριση του κατηγορουμένου».¹⁵

Σχετικά με την προσωρινή ισχύ βέβαια των ΠΝΠ που εκδόθηκαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας, δέον να αναφερθεί η άποψη που υποστηρίζει ότι στην περίπτωση της ως άνω ΠΝΠ δεν δικαιολογείται η εφαρμογή της αρχής αναδρομικότητας του επεικέστερου νόμου, εφόσον η λήξη της ισχύος των μέτρων τα οποία αναφέρονται στην ποινική κύρωση της υπό συζήτηση Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου δεν σηματοδοτεί μεταβολή των νομικών αξιολογήσεων που οδήγησαν στη θέσπισή τους αλλά συνιστά απλώς φυσιολογική εξέλιξη μετά τη λήξη της έκτακτης –και σύγχρονης με αυτά– πραγματικής κατάστασης που τα επέβαλε. Έτσι, η αρχή αναδρομικότητας του επεικέστερου νόμου δεν τυγχάνει εφαρμογής στο μέτρο που η εκπνοή ενός νόμου προσωρινής ισχύος συνιστά εξωποινική –και γι’ αυτό αδιάφορη– μεταβολή.¹⁶ Παρόλα αυτά, το δικαστήριο εν προκειμένω υιοθέτησε επεικέστερη στάση απέναντι στο ζήτημα.

Αντίθετα, στην υπ’ αριθμ. 10/2020 απόφαση του Αυτόφωρου Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Καρδίτσας ¹⁷ ο κατηγορούμενος κηρύχθηκε ένοχος επειδή παρανόμως έθεσε σε λειτουργία, έστω και με περιορισμένο αριθμό ατόμων, το κατάστημα υγειονομικού ενδιαφέροντος το οποίο άμεσα σκόπευε να αποκτήσει και τυπικά. Σημειώνεται στην απόφαση ότι ορθώς ασκήθηκε δίωξη για το αδίκημα της παραβίασης των περιοριστικών μέτρων σύμφωνα με τις διατάξεις της από 25-2-2020 πράξης νομοθετικού περιεχομένου, διότι δεν προκύπτει εν προκειμένω ότι ο κατηγορούμενος με την πράξη του, κινητοποίησε δυνάμεις τα αποτελέσματα των οποίων δεν μπορούσαν να περιοριστούν επί ορισμένων μόνο ανθρώπων, ώστε να δύναται να περιγράψει η πρόκληση δυνητικού έστω κοινού κινδύνου, καθώς δεν αποδείχθηκε η συνάντηση και με άλλα πέραν των δύο προαναφερόμενων ατόμων, ενώ δεν υπήρχαν βάσιμες υποψίες ασθένειας των μετεχόντων, ή ευρύτερα στον στενό κύκλο του απομονωμένου χωριού, συνεπώς η αποδιδόμενη και αποδειχθείσα στον

[15] η αναφορά στην απόφαση επί του παρατιθέμενου κατηγορητηρίου γίνεται με επιφύλαξη, καθώς δεν υφίσταται αυτή τη στιγμή καθαρογραμμένη απόφαση που να αποτυπώνει το αθωωτικό σκεπτικό του δικαστηρίου, παρά μόνο έχει ληφθεί γνώση από την απόφαση που εξεδόθη και απαγγέλθηκε προφορικά κατά την ώρα της εκδίκασης της υπόθεσης.

[16] Γιάννη Ναζίρη, Επίκουρου Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Νομικής Σχολής ΑΠΘ- ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΜΕΤΡΩΝ ΑΠΟΦΥΓΗΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ SARS-COV-2 - Αρμενόπουλος 2020/3-σελ. 374 επ

[17] Γεώργιου Μπαστουνά – Παρατηρήσεις στην απόφαση 10/2020 Αυτ. Μον. Πλημ. Καρδίτσας -Ποινική Δικαιοσύνη 2021, σελ 883 επ.

κατηγορούμενο πράξη πληροί τις προϋποθέσεις εφαρμογής του αφηρημένης διακινδύνευσης αδικήματος της προαναφερόμενης ΠΝΠ.¹⁸

Τούτο επισημαίνεται προκειμένου να καταδειχθεί η διάκριση ανάμεσα στα αδικήματα του άρ. 285 ΠΚ και του άρ. 1 παρ. 6 της από 25-2-2020 ΠΝΠ και να δικαιολογήσει το δικαστήριο γιατί ορθώς ασκήθηκε δίωξη για την προβλεπόμενη στην ΠΝΠ παράβαση, αντιμετωπίζοντας την πράξη ως μη δυνάμενη να υπαχθεί στην υπόσταση του άρ. 285 ΠΚ, όπως θα συνέβαινε υποχρεωτικά λόγω της ρήτρας επικουρικότητας της διάταξης της παρ. 6 του άρ. 1 της ως άνω ΠΝΠ, αν τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης ήταν πανομοιότυπα. Έτσι, εξηγεί η δικαστική απόφαση: *«Με την πρώτη των προαναφερόμενων διατάξεων, ήτοι με την παρ. 6 του άρθρου πρώτου της ΠΝΠ 25-2-2020, θεσπίζεται τυπικό έγκλημα αφηρημένης διακινδύνευσης η αντικειμενική υπόσταση του οποίου εξαντλείται στην παραβίαση των, περιγραφόμενων σε αυτή και περαιτέρω όπως εξειδικεύονται στις βάσει αυτής εκδοθείσες υπουργικές αποφάσεις περιοριστικών μέτρων προς αποτροπή διάδοσης της νόσου του κορωνοϊού covid-19, δίχως να απαιτείται να περιγράφεται και περαιτέρω να υποδεικνύεται ο κίνδυνος εξ αυτής της συμπεριφοράς. Η ανάγκη θέσπισης ενός τέτοιου αδικήματος λίγο μάλιστα χρονικό διάστημα μετά την απάλειψη των αφηρημένης διακινδύνευσης αδικημάτων από τον Ποινικό Κώδικα, υπαγορεύτηκε υπό την παρούσα έκτακτη συγκυρία, καθώς η επικινδυνότητα εμπεριέχεται και μόνο στην μη συμμόρφωση με τα μέτρα αυτά, ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της εν λόγω ασθένειας κατά την παρούσα φάση τουλάχιστον, όπως η ταχύτητα διασποράς και η μη προβλεψιμότητα του τρόπου αποτροπής μετάδοσής της σε περίπτωση συνέχισης των καθημερινών δραστηριοτήτων έκαστου. Υποκειμενικά απαιτείται δόλος, αρκούντος του ενδεχόμενου, που καλύπτει την γνώση και θέληση παραβίασης ή μη συμμόρφωσης με τα περιοριστικά αυτό μέτρα.*

Συνεπώς προστατευτέο έννομο αγαθό είναι η δημόσια υγεία, ενώ η παρούσα διάταξη είναι, λόγω της εμπεριεχόμενης σε αυτή ρήτρα επικουρικότητας εφαρμοστέα, σε περιπτώσεις όπου δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της αυστηρότερης διάταξης του άρθρου 285 του ΠΚ, με την οποία προβλέπεται το δυννητικής διακινδύνευσης αδίκημα της παραβίασης μέτρων για την πρόληψη ασθενειών. Η θέση της ρήτρας αυτής κρίνεται ότι τονίζει το σκοπό του νομοθέτη να

[18] Αυτόφωρο ΜΠλημΚαρδ 10/2020, ηλεκτρονική βάση δεδομένων Νομοπαίδεια - Τετράβιβλος

υπάρξει από τον εφαρμοστή του δικαίου μια αξιολογική συσχέτιση των περιπτώσεων για τις οποίες κρίνεται εφαρμοστέα η βαρύτερη διάταξη του άρθρου 285 ΠΚ, η οποία θα πρέπει να συντρέχει σε περιπτώσεις όπου από την παραβίαση των περιοριστικών μέτρων ο δράστης εξαπολύει μη ελεγχόμενες δυνάμεις από τις οποίες δύναται να περιγράψει στην αποδιδόμενη κατηγορία η δυνατότητα πρόκλησης κινδύνου σε απεριόριστο αριθμό ανθρώπων, αντιστοίχως δε ο δόλος του δράστη θα πρέπει να καλύπτει και την διάδοση της μολυσματικής ασθένειας.

Ως εκ τούτου, κριτήρια για την στοιχειοθέτηση του βαρύτερου αδικήματος κρίνεται ενδεικτικά, ότι συναντώνται σε περιπτώσεις παραβίασης περιοριστικών μέτρων αυξημένης επικινδυνότητας ατόμων, στοχευμένων και όχι καθολικών περιοριστικών μέτρων, ή σε περιοχές όπου έχουν διαπιστωθεί κρούσματα, ή σε περιπτώσεις συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού ανθρώπων κ.λπ., αντιθέτως δε, μικρές ιδιωτικές συγκεντρώσεις σε απομονωμένα μέρη δίγως υποψία κρούματος, δέον όπως υπαχθούν στο ρυθμιστικό πεδίο της πράξης νομοθετικού περιεχομένου.

Τέλος από την διατύπωση της παρ. 2 του εξηκοστού ένατου άρθρου και της διάταξης της παρ. 3 του άρθρου 68 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου της 20ης-3-2020, κρίνεται ότι για την παραβίαση της τελευταίας δεν θεσπίζεται αυτοτελές ποινικό αδίκημα, παρά εισάγεται για τις περιπτώσεις που αυτή προβλέπει, η διοικητική φύσεως κύρωση της επιβολής προστίμου 5.000 ευρώ, άλλωστε δε από την συστηματική αξιολόγηση των ανωτέρω διατάξεων κρίνεται ότι η παραβίαση των περιοριστικών μέτρων της ΠΝΠ 25-2-2020 προϋποθέτει εννοιολογικά και πραγματικά την παραβίαση της απαγόρευσης κυκλοφορίας, οπότε η παραδοχή αυτοτελούς ποινικής κύρωσης θα οδηγούσε στην διπλή ποινική αξιολόγηση της ίδιας συμπεριφοράς.

Στην προκειμένη περίπτωση, [...] αποδείχθηκαν τα εξής περιστατικά: Ο κατηγορούμενος κατά κύριο επάγγελμα αγρότης σκόπευε να αποκτήσει στο όνομά του την επιχείρηση - καφενείο ... Το ως άνω καφενείο είχε κλείσει λόγω επιβολής των συναφών περιοριστικών μέτρων με την από 25-2-2020 πράξη νομοθετικού περιεχομένου, πλην όμως υπήρχε η πληροφορία ότι παράνομα συγκεντρώνονταν σε αυτό κάποιο θαμώνες. Πράγματι σε αιφνίδιο έλεγχο των αρμόδιων προανακριτικών οργάνων του Α.Τ. ..., την 14:20 ώρα της 28ης-3-2020, ο κατηγορούμενος κατελήφθη να λειτουργεί παράνομα το ως άνω κατάστημα, έχοντας επιτρέψει την είσοδο σε αυτό δύο συγχωριανών του και έχοντας σερβίρει σε αυτούς ποτά και τρόφιμα. Οι αρνητικοί (και

όχι αυτοτελείς) της κατηγορίας ισχυρισμοί του κατηγορουμένου, ότι εκτελούσε εργασίες βαφής και ανακαίνισης του χώρου και ότι οι συγχωριανοί του τον βοηθούσαν προς τούτο, και ότι συνεπώς δεν λειτούργησε ποτέ το κατάστημα, δεν κρίνονται πειστικοί, διότι από την σαφή κατάθεση του μάρτυρα αστυνομικού, προκύπτει ότι στον χώρο δεν βρέθηκε κανένα εργαλείο, δεν υπήρχε παραμικρή μυρωδιά μπογιάς και ο έτερος χώρος του καταστήματος ήταν ερμητικά κλειστός, στοιχεία που δεν συνάδουν με έναν χώρο που μόλις χρωματίστηκε, όπως περιγράφει ο μάρτυρας υπεράσπισης αλλά με προσπάθεια απόκρυψης της συγκέντρωσης των εν λόγω ατόμων εντός του καταστήματος, η παράνομη λειτουργία του οποίου, αποδεικνύεται εξάλλου από τα υπολείμματα τροφών, τα ποτήρια και τα πολυάριθμα άδεια μπουκάλια τσίπουρου που βρέθηκαν στα τραπέζια από τα προανακριτικά όργανα.»¹⁹

Κατά τούτο συνάγεται ότι από την παραβίαση των μέτρων που λήφθηκαν για την πρόληψη και καταπολέμηση της πανδημίας μπορεί να παραχθεί αφηρημένος ή δυνητικός κίνδυνος για τη δημόσια υγεία. Όταν ο κίνδυνος είναι αφηρημένος στοιχειοθετείται το αδίκημα της της παρ. 6 του άρ. 1 της από 25-2-2020 ΠΝΠ, ενώ όταν είναι δυνητικός, δηλαδή σε περιπτώσεις παραβίασης περιοριστικών μέτρων αυξημένης επικινδυνότητας ατόμων, στοχευμένων και όχι καθολικών περιοριστικών μέτρων, ή σε περιοχές όπου έχουν διαπιστωθεί κρούσματα, ή σε περιπτώσεις συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού ανθρώπων κλπ στοιχειοθετείται και υπερισχύει το αδίκημα του άρ. 285ΠΚ. Ωστόσο, η διάκριση αυτή επικρίθηκε και υποστηρίζεται η άποψη ²⁰ πως δυνητικός κίνδυνος μετάδοσης και άρα εφαρμογή του άρ. 285 ΠΚ υφίσταται όταν ο δράστης είναι και φορέας της νόσου, συμπτωματικός ή μη. Έτσι, κατά την ίδια άποψη, θα έπρεπε να μην κηρυχθεί ένοχος ο εν λόγω κατηγορούμενος λόγω του ότι τα κριτήρια που υιοθέτησε το δικαστήριο για τον πληθυσμό της περιοχής, το πλήθος των ατόμων που συγχρωτίστηκαν εν προκειμένω δεν είναι απομειωτικά του κινδύνου, αλλά αλυσιτελή σε σχέση με τη δυνατότητα πρόκλησης αυτού και αφ' ης στιγμής δεν υπήρξαν υπόνοιες για ασθένεια των συγκεκριμένων ατόμων, αλλά ούτε και των κατοίκων της περιοχής, θα έπρεπε το δικαστήριο να αχθεί σε απαλλακτική κρίση.

[19] Αυτόφωρο ΜΠλημΚαρδ 10/2020, ηλεκτρονική βάση δεδομένων Νομοπαίδεια - Τετράβιβλος

[20] Γεώργιου Μπαστουνά – Παρατηρήσεις στην απόφαση 10/2020 Αυτ. Μον. Πλημ. Καρδίτσας -Ποινική Δικαιοσύνη 2021, σελ 883 επ.

Πράγματι, η απαλλακτική κρίση από το δικαστήριο εκτός από επιεικέστερη θα ανταποκρινόταν και περισσότερο στο πνεύμα των διατάξεων των μέτρων που θεσπίστηκαν εξαιτίας του κορωνοϊού. Εξάλλου, η έλλειψη πλούσιας νομολογίας τρία χρόνια μετά το ξέσπασμα της πανδημίας καταδεικνύει πως η δικαιοσύνη έχει αντιμετωπίσει με περισσή επιείκεια τις ενώπιόν της οικείες υποθέσεις. Η τάση που έχει επικρατήσει, η οποία και επιδοκιμάζεται εν προκειμένω, είναι να ελέγχεται αν ο φερόμενος κάθε φορά δράστης ήταν φορέας της ασθένειας κατά τον επίμαχο χρόνο της παράβασης. Αυτή η προσέγγιση συνάδει με τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, η οποία προβλέπει τα μέτρα που λαμβάνονται αλλά και η τιμώρηση που επιβάλλεται να είναι πάντα αναγκαία, πρόσφορα και σε στενή έννοια ανάλογα με τον κίνδυνο ή τη βλάβη που προκλήθηκε. Η δικαστική εξουσία, άλλωστε, οφείλει σε καινοφανείς συνθήκες, όπως είναι η πανδημία του κορωνοϊού, να επιδεικνύει στωϊκότητα και να μην προβαίνει σε τετραγωνισμένη ή και αυστηρή ερμηνεία νόμου.

Προσήκουσα φαίνεται η γενικά υπερίσχυση του άρ. 285 ΠΚ, έναντι του εγκλήματος της ΠΝΠ, με το τελευταίο να προκρίνεται μόνο όταν η ποινική «αξιολόγηση» είναι τέτοιου βαθμού που δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη βαρύτητα της κύρωσης του άρ. 285 ΠΚ. Θα έπρεπε δηλαδή να προκύπτει με λογική ακολουθία ότι πρόκειται για πραγματικά περιστατικά μη συμμόρφωσης (και όχι με δόλο τελούμενης παραβίασης μέτρων) που δεν δύνανται να υπαχθούν στο άρ. 285ΠΚ και άρα να εφαρμοστεί η διάταξη της παρ. 6 του άρ. 1 της από 25-2-2020 ΠΝΠ. Σε κάθε δε περίπτωση και αν απομακρυνθούμε από το εγχείρημα διάκρισης είτε μεταξύ αφηρημένης - δυνατικής διακινδύνευσης, είτε μεταξύ μη συμμόρφωσης - παραβίασης, ορθότερο φαίνεται να δεχτούμε πως η πρόβλεψη ποινικής κύρωσης στην από 25-2-2020 ΠΝΠ μάλλον περισσεύει, δεδομένης της ύπαρξης του άρ. 285 ΠΚ, χωρίς όμως να αποδοκιμάζεται εξ ολοκλήρου η θέσπισή της. Η απρόβλεπτη συγκυρία του κορωνοϊού δεν άφησε περιθώρια επίσκεψης στο νομοθέτη, ο οποίος κλήθηκε σε μηδενικό χρόνο αντίδρασης να ορίσει την ανθρώπινη συμπεριφορά στο πλαίσιο της πανδημίας, αλλά και να την περιορίσει προστατευτικά με ποινική κύρωση που θα προλάμβανε παν ενδεχόμενο που δεν θα μπορούσε να ενταχθεί στην υπάρχουσα νομοθεσία. Αν και γενικώς η πολυνομία είναι ανεπιθύμητο φαινόμενο, προκρίνεται εν προκειμένω, η θέσπιση ενός κανόνα που έχει γνώμονα την προστασία της δημόσιας υγείας και τάξης, ακόμα και αν δεν χρειαστεί να εφαρμοστεί ποτέ, πολλώ δε μάλλον

αν γίνει δεκτή η άποψη ότι η ΠΝΠ είναι νόμος προσωρινής ισχύος και άρα δεν θα προκαλεί εσαεί σύγχυση στον εφαρμοστή του νόμου.

Συνοπτική αναφορά στην υποχρέωση χρήσης μάσκας για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού και την προστασία της δημόσιας υγείας, τον εμβολιασμό κατά της νόσου, καθώς και την απαγόρευση κυκλοφορίας και τη θέση σε καραντίνα:

1) Η απόφαση 2153/2022 της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας απέρριψε την αίτηση ακύρωσης 28 φυσικών προσώπων, κατά της Δ1α/ΓΠ.οικ.55339/8-9-2020 ΚΥΑ, που είχε θεσπίσει την υποχρέωση χρήσης μάσκας από τους μαθητές στα σχολεία ως μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο διασποράς του COVID-19.

Πιο συγκεκριμένα, η απόφαση έκρινε ότι **το ελληνικό Σύνταγμα προστατεύει το δικαίωμα στην υγεία τόσο ως ατομικό, όσο και ως κοινωνικό δικαίωμα**. Ως ατομικό δικαίωμα εμπεριέχει την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας και ακεραιότητας, αλλά και την ελευθερία του οικείου αυτοπροσδιορισμού, με την έννοια ότι μπορεί να αποφασίζει το άτομο το ίδιο μόνο του και ελεύθερα για τα θέματα που άπτονται της υγείας του. Υπό τον κοινωνικό του μανδύα, το δικαίωμα στην υγεία έχει διττή φύση, η οποία αφενός συνίσταται στην υποχρέωση του Κράτους να παρέχει στους κοινωνούς υπηρεσίες υγείας και να λαμβάνει τα αναγκαία θετικά μέτρα για την προστασία της τελευταίας, με στόχο όχι μόνο την οχύρωση αυτής έναντι των νοσημάτων, αλλά και την προαγωγή της δημόσιας υγείας εν γένει, και αφετέρου στο δικαίωμα των πολιτών να απαιτούν από το κράτος την τήρηση του ως άνω καθήκοντός του. Κατά τούτο, όταν διακυβεύεται η δημόσια υγεία, σε περιπτώσεις όπως αυτή της πανδημίας, δεδομένου ότι ο κορωνοϊός χαρακτηρίζεται από υψηλή και ταχεία μεταδοτικότητα, ενώ παράλληλα προκαλεί σοβαρά προβλήματα υγείας στους προσβληθέντες, θέτοντας σε κίνδυνο και τη ζωή πολλών εξ αυτών, η πολιτεία υποχρεούται να λαμβάνει κάθε απαραίτητο και πρόσφορο μέτρο για τον περιορισμό της διαδόσεως του κορωνοϊού και συνακόλουθα για την μείωση του φόρτου των υπηρεσιών υγείας, ... Η καταλληλότητα και η αναγκαιότητα των μέτρων βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από ποικίλες παραμέτρους, όπως ενδεικτικά είναι και ο τρόπος μετάδοσης του ιού, **Τα πιο πάνω μέτρα που είναι αναγκαίο να ληφθούν, ενδέχεται να τηρούν επεμβατική και περιοριστική στάση απέναντι στην απόλαυση των ανθρωπίνων ελευθεριών και των**

θεμελιωδών δικαιωμάτων, ωστόσο οι εν λόγω περιορισμοί δεν αντίκεινται στο Σύνταγμα, αν πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις: α) υφίσταται νομοθετική πρόβλεψη που τηρεί υπόψη όλα τα επικρατούντα οικεία εμπειριστατωμένα επιστημονικά πορίσματα και δεδομένα, β) τα ως άνω μέτρα επιβάλλονται χωρίς να γίνονται αδικαιολόγητες διακρίσεις, γ) προβλέπεται εξαίρεση από την επιβολή των μέτρων με υιοθέτηση εξατομικευμένων κριτηρίων και δ) τα μέτρα αυτά λαμβάνονται μόνο για όσο χρόνο είναι απολύτως απαραίτητο και, σε κάθε περίπτωση, μέχρι την ανάσχεση της πανδημίας. ... Συνεπώς, **η παρέμβαση** που πιο πάνω περιγράφεται, όταν είναι απολύτως αναγκαία και πρόσφορη, σε συμμόρφωση πάντα με τις παραδοχές της ιατρικής επιστήμης σχετικά με την εξέλιξη της πανδημίας, για την προάσπιση της υγείας και της ζωής των πολιτών, σε συνδυασμό με την κρατική υποχρέωση, κατά τις συνταγματικές επιταγές, για την διαφύλαξη του συστήματος υγείας, **δεν μπορεί να θεωρηθεί δυσανάλογη για την επίτευξη του προμνημονευθέντος συνταγματικού δημοσίου σκοπού.** Με δεδομένο, τέλος, ότι τα ατομικά δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα και σε υπερεθνικής ισχύος κανόνες δικαίου, πραγματώνονται εντός του κοινωνικού ιστού και του οργανωμένου κράτους, συνάγεται από την παρ. 4 του άρ. 25 Σ. πως το άτομο υποχρεούται να ανέχεται, υπό προϋποθέσεις και στο μέτρο της αλληλεγγύης, περιορισμούς ή και επεμβάσεις στα δικαιώματά του, όπως επίσης και να φροντίζει για τη δημόσια υγεία μέσω μέριμνας της δικής του ατομικής υγείας. Γνώμονας της ως άνω υποχρέωσης είναι όχι μόνον η μη μετάδοση της ασθένειας, αλλά και ο σεβασμός της διατήρησης της υγείας των άλλων, καθώς και η μη επιβάρυνση του συστήματος υγείας, όπως άλλωστε προς τον αυτό σκοπό υποχρεούται και το ίδιο το κράτος να μεριμνά, τηρουμένης πάντοτε της αρχής της αναλογικότητας...

Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 1, 11 και 12 Κ.Ι.Δ., 8 Ε.Σ.Δ.Α. και 1, 2, 5 και 26 της ως άνω Συμβάσεως του Οβιέδο συνάγεται πως **η αρχή του αυτοπροσδιορισμού του ανθρώπου** συνιστά θεμελιώδη αρχή, που χαρακτηρίζει το δίκαιο και είναι αδιάσπαστα συνυφασμένη με τις αρχές της προστασίας της αξίας του ανθρώπου και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Ειδικότερη έκφραση της αρχής του αυτοπροσδιορισμού είναι, στο πεδίο παροχής ιατρικής περίθαλψης, **η ενημερωμένη συναίνεση του ασθενή** για την υλοποίηση ιατρικών πράξεων. **Εντούτοις όμως, το δικαίωμα της ενημερωμένης συναίνεσης δεν είναι απόλυτο, αλλά υποχωρεί έναντι λόγων δημοσίου συμφέροντος, όπως είναι η προστασία της**

δημόσιας υγείας, κατά τα προβλεπόμενα στο νόμο και σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας...

Η μάσκα είναι ένα ασφαλές και αναγκαίο εργαλείο προκειμένου να προστατευθούν τα παιδιά από τη μετάδοση του κορωνοϊού, ενώ στα παιδιά από τεσσάρων ετών και πάνω συνιστάται η χρήση της μάσκας κατόπιν εξοικείωσης και καθοδήγησης στη χρήση αυτής. Άλλωστε η χρήση της μάσκας συνιστά πρόταση και του Π.Ο.Υ. και της UNICEF ως ένα εκ των μέτρων δημόσιας υγείας. **Η υποχρέωση χρήσεως μάσκας εκ μέρους των μαθητών δεν παραβιάζει προδήλως την αρχή της αναλογικότητας.** Αντίθετα, η θέσπιση του εν λόγω μέτρου αποβλέπει στην προστασία της δημόσιας υγείας – δηλαδή και της υγείας τόσο των παιδιών, όσο και των επαφών τους – με πρωταρχικό στόχο να μην αποστερηθούν οι μαθητές την καθημερινή ζωντανή διαδραστική εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπρόσθετα, δεν συνάγεται κάποιος «αντενδείκτης» σχετικά με τη χρήση μάσκας από τα παιδιά. Τέλος, δεν είναι σε καμία περίπτωση **το επίδικο μέτρο προδήλως δυσανάλογο**, καθώς, σύμφωνα με το νομοθέτη, προέχει η διά ζώσης κοινή για τους μαθητές εκπαιδευτική διαδικασία, με την τηλεεκπαίδευση να συνιστά το έσχατο μέτρο, όταν δεν υφίσταται δυνατότητα εναλλακτικής λύσης εξαιτίας της σοβαρότητας της επιδημιολογικής κατάστασης....

Με δεδομένη τη νομική θεμελίωση της ως άνω απόφασης, συνάγεται ως ασφαλές συμπέρασμα πως κατά τη σύγκρουση των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων με αγαθά υπέρτερα, όπως είναι η δημόσια υγεία ή η προστασία αντίστοιχων δικαιωμάτων και ελευθεριών περισσοτέρων ατόμων, ενδέχεται να υπερτερούν τα τελευταία, αν η ιεράρχηση επιβάλλεται σε εξαιρετική συνθήκη και αν τηρείται η αρχή της αναλογικότητας χωρίς να γίνονται διακρίσεις, ήτοι αν υφίσταται θεμιτή αναλογία μέσου προς σκοπό. Τούτο δε, καλό είναι να τηρείται υπόψη για την εξαγωγή πορισμάτων όταν γίνεται ατομική ενδοσκόπηση σχετικά με την παραβίαση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών μας.

2) Το ζήτημα της υποχρέωσης σε εμβολιασμό, εν όψει της πανδημίας του κορωνοϊού, προβλέπεται στο άρ. 4 παρ. 3 του ν. 4675/2020, σύμφωνα με το οποίο, όταν υπάρχει κίνδυνος εμφάνισης μεταδοτικής ασθένειας, η οποία μπορεί να προκαλέσει σημαντικές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, χωρεί επιβολή υποχρεωτικού εμβολιασμού με στόχο τη μη διάδοση της ασθένειας. Βεβαίως θα πρέπει να

προβλέπεται η πληθυσμιακή ομάδα στην οποία αφορά ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, αν το εμβόλιο θα είναι καθορισμένο, το χρονικό διάστημα για το οποίο θα ισχύει ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, ενώ πρέπει πάντα να ορίζεται αυτό ως έκτακτο και προσωρινό μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας. Το εν λόγω μέτρο είναι έκτακτο και προσωρινό και αποσκοπεί στην προάσπιση της δημόσιας υγείας για συγκεκριμένη μόνο πληθυσμιακή ομάδα, καθώς η συλλογική ανοσία συνιστά δημόσιο αγαθό και παράλληλα ο υποχρεωτικός εμβολιασμός απορρέει από την κοινωνική αλληλεγγύη. Πιο συγκεκριμένα, η υποχρέωση εμβολιασμού δεν είναι αντισυνταγματική στην περίπτωση της συγκεκριμένης πανδημίας, εφόσον ο εμβολιασμός παρέχει προστασία στον εμβολιαζόμενο και στο κοινωνικό σύνολο (ανοσία αγέλης και μη επιβάρυνση συστήματος υγείας). 21

Σε συνέχεια των ανωτέρω, κατά την κρατούσα άποψη ο υποχρεωτικός εμβολιασμός με στόχο να αναχαιτιστούν μεταδοτικές ασθένειες δεν αντίκειται στο ελληνικό Σύνταγμα. Τωόντι, κατ' άρ. 5 παρ. 1 Σ. η ατομική αυτοδιάθεση, η οποία εμπεριέχει και την ελευθερία επιλογής του προσώπου να δεχθεί ή όχι μια ιατρική πράξη σαν τον υποχρεωτικό εμβολιασμό, δύναται να καμφθεί σε πλείονες περιπτώσεις, όπου ο υποχρεωτικός εμβολιασμός είναι το πιο πρόσφορο μέσο για την προάσπιση της δημόσιας υγείας. Παρομοίως και στην περίπτωση του κορωνοϊού και δεδομένων των ως ώρας επιστημονικών δεδομένων, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός συνιστά δυνητικά ένα πρόσφορο μέτρο για την καταπολέμηση της νόσου. Με άλλα λόγια, οι νοσούντες που έχουν εμβολιασθεί, δεν εμφανίζουν κατά κανόνα σοβαρά συμπτώματα που να οδηγούν σε ανάγκη κατάληψης κλίνης σε ΜΕΘ σε βάρος άλλων ασθενών που χρειάζονται περισσότερο την περίθαλψη σε ΜΕΘ. Εκτός των ανωτέρω, όσοι φορείς της νόσου είναι προγενεστέρως εμβολιασμένοι φέρεται μάλλον να έχουν μικρότερο ιικό φορτίο και κατά τούτο δε μεταδίδουν τον κορωνοϊό στο ίδιο μέτρο που τον μεταδίδουν οι ανεμβολίαστοι.

Βέβαια, το κράτος δικαίου, ακόμη και στην περίπτωση της ανάγκης καταπολέμησης του covid, οριοθετεί πολύ συγκεκριμένα την ανθρώπινη δράση και συμπεριφορά, σε απόλυτη συμμόρφωση με τις αρχές της ανθρώπινης αξίας, της ισότητας και της αναλογικότητας. Πρωτίστως λοιπόν, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός δεν μπορεί να επιβληθεί αν πρώτα δεν έχει πραγματοποιηθεί δοκιμή και πιστοποίηση

[21] Αθηνάς Κοτζάμπαση, Καθηγήτριας Αστικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΑΠΘ - Ο εμβολιασμός κατά της νόσου Covid-19: Νομικά και ηθικά διλήμματα σχετικά με την υποχρεωτικότητα και την προτεραιοποίηση – Ιατρικό δίκαιο και Βιοηθική , τεύχος 50 - 2021

του εμβολίου από τις επιτετραμμένες προς τούτο επιστημονικές επιτροπές, όπως επίσης πρέπει να επιβάλλεται παροχή δυνατότητας στον εμβολιαζόμενο προς επιλογή μεταξύ όλων των εμβολίων που διατίθενται. Ευχερώς συνάγεται ότι επιβάλλεται εξαίρεση από τον εμβολιασμό όσων ατόμων έχουν αυξημένο κίνδυνο να εμφανίσουν σοβαρές παρενέργειες, μετά και τη γνωμοδότηση του θεράποντος ειδικού ιατρού.

Το βασικό, ωστόσο, μέτρο που τίθεται από το δίκαιο, *de lege lata*, αφορά στις κυρώσεις αυτού που αρνείται τον εμβολιασμό. Η τήρηση των αρχών του σεβασμού στην ανθρώπινη αξία, καθώς και της αναλογικότητας τάσσουν όρια, πολύ περαιτέρω από την αυτονόητη απαγόρευση του υποχρεωτικού ή με τη βία εμβολιασμού. Για παράδειγμα, δεν θα ήταν συνταγματικά ανεκτή η απόλυση εργαζομένων για μόνο το λόγο ότι αρνούνται να εμβολιασθούν. Αυτό γιατί υπάρχουν προσφορότερα μέτρα ή κυρώσεις για την αντιμετώπιση της περίπτωσης, όπως είναι ενδεικτικά η μετακίνηση σε άλλη θέση εργασίας ή η εξ αποστάσεως εργασία, με την απόλυση πάντως και τη συνακόλουθη στέρηση των μέσων βιοπορισμού να συνιστούν ανακόλουθο επιβαλλόμενο και μη αναγκαίο εν προκειμένω μέτρο. Εξίσου μη συμμορφούμενη με τις συνταγματικές επιταγές θα ήταν και η απαγόρευση μετακίνησης των μη εμβολιασμένων με τα ΜΜΜ, καθώς έτσι θα καθίστατο αδύνατη η πρόσβαση στην εργασία τους και τους οικείους τους, οδηγώντας τους με αυτό τον τρόπο σε παντελή αποξένωση και απομόνωση. Από τις ανωτέρω ενδεικτικά αναφερόμενες απόλυτες απαγορεύσεις, λιγότερο επεμβατικές και περισσότερο προσήκουσες φαντάζουν άλλες εναλλακτικές, όπως πχ. η προσκόμιση αρνητικού τεστ στην εργασία ή ως προϋπόθεση για τη χρήση των μέσων. Βεβαίως, επιβάλλεται διαφοροποίηση αντιμετώπισης και αντίστοιχης επιβολής μέτρων ανάλογα με τον κύκλο ατόμων στα οποία αφορά ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, όπερ μεθερμηνευόμενον εστί ότι είναι άλλο πράγμα να υποχρεώνονται σε εμβολιασμό οι επαγγελματίες υγείας και άλλο πράγμα να θεσπιστεί υποχρεωτικός εμβολιασμός για άλλες ομάδες ανθρώπων, πχ για τους ανήλικους. Καθώς οι ανήλικοι συνιστούν μια ευαίσθητη ομάδα που απαιτεί ιδιαίτερη φροντίδα και εφόσον τα εμβόλια κατά του κορωνοϊού είναι σχετικώς νέα, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός των παιδιών δεν μπορεί παρά να συνιστά μόνον το *ultimum refugium*, σε πρώτο χρόνο για να προστατευτεί η υγεία των ίδιων των παιδιών και σε δεύτερο χρόνο σχετικά με την εν γένει αντιμετώπιση της διασποράς του κορωνοϊού.

Έτι περαιτέρω όμως, αν το άτομο αμφισβητεί το αν είναι συνταγματικά ανεκτός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, θα πρέπει να μπορεί να προστρέξει στη δικαιοσύνη, ασκώντας το οικείο δικαίωμα, όπως απορρέει από το άρ. 20 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος. Αυτό πάλι προϋποθέτει την έκδοση αντίστοιχης κανονιστικής διοικητικής πράξης που θα δύναται να προσβληθεί ενώπιον του ΣτΕ, αφού ο τυπικός νόμος (ήτοι αυτός που ψηφίζεται από την Βουλή) δεν δύναται να προσβληθεί ευθέως ενώπιον των δικαστηρίων και το αν είναι συμμορφούμενος στο Σύνταγμα ελέγχεται (άρ. 93 π. 4 Σ.) μόνο παρεμπιπτόντως όταν αμφισβητείται μια διοικητική πράξη που ερείδεται σ' αυτόν. Σε συνάρτηση με τα ανωτέρω, όχι μόνο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας αλλά και εξαιτίας της αρχής της διαφάνειας που προστατεύεται από το Σ., πρέπει το κοινό να έχει άμεση και ευχερή πρόσβαση σε όλα τα δεδομένα επί των οποίων ερείδεται η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού. Δεδομένο είναι δε ότι ο εργοδότης δε δικαιούται να επιβάλει οικεία πρωτοβουλία τον εμβολιασμό σε εργαζομένους ή και πελάτες. Όπως επιτάσσει το άρθρο 25 παρ. 1 Σ., η λήψη απόφασης για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό και οι προϋποθέσεις αυτού εναπόκεινται στους πολιτειακούς θεσμούς, τηρουμένης πάντα της αρχής της αναλογικότητας. Συνακόλουθα, ο εργοδότης δεν έχει το δικαίωμα και την ευχέρεια λόγω θέσης, ούτε και στο όνομα της προστασίας των περισσότερων εργαζομένων, να επιβάλει τον εμβολιασμό στην επιχείρησή του αν τούτο δεν εκπηγάει από το νόμο. Τέλος, τα σχετικά με τον εμβολιασμό λαμβανόμενα μέτρα δεν πρέπει να θίγουν το ατομικό δικαίωμα περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων (άρθρο 9Α Συντ), πράγμα που σημαίνει πως το «σκανάρισμα» του πιστοποιητικού εμβολιασμού όπου απαιτείται, θα πρέπει απλώς να αναγιγνώσκει το έγγραφο και όχι να επιτρέπει αποθήκευση ή περαιτέρω επεξεργασία αυτού.

Η εκτελεστική και νομοθετική εξουσία έχουν ευχέρεια σύμφωνα με το Σύνταγμα να επιλέγουν τρόπο, δομή και κατεύθυνση της δραστηριότητάς τους, ενώ ο θεμελιώδης νόμος θέτει μόνο ένα πλαίσιο της αυτής δραστηριότητας. Παρομοίως και σχετικά με τον εμβολιασμό, η υποχρεωτική επιβολή αυτού είναι απόφαση που λαμβάνεται τηρώντας υπόψη ποικίλους παράγοντες. Με άλλα λόγια, το Σύνταγμα ούτε επιτρέπει ούτε απαγορεύει τον υποχρεωτικό εμβολιασμό, πλην όμως θέτει τα όρια και προσδιορίζει τις προϋποθέσεις που καθιστούν αυτόν συνταγματικά ανεκτό ή μη. Σε κάθε δε περίπτωση, άνευ ετέρου τινός πρωταρχικό ρόλο πρέπει να

διαδραματίζει η ενημέρωση της κοινωνίας, με τρόπο βέβαια αντικειμενικό και στοιχειοθετημένο και όχι εκφοβιστικό, ελλιπή και παραπλανητικό. Ο ανθρώπινος φόβος νικιέται με την ενημέρωση και όχι με τον εξαναγκασμό. Εξίσου πρόβλεψη κάνει το Σύνταγμα και για το άτομο το ίδιο, ορίζοντάς το ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, απορρίπτοντας έτσι τον ακραίο ατομικισμό, αλλά και εναποθέτοντας σε αυτό την ευθύνη εκπλήρωσης του καθήκοντος για κοινωνική και εθνική αλληλεγγύη (άρ. 25 παρ. 1 και 4 Σ.).²²

3) Κατά την πανδημία Covid-19 η καραντίνα εφαρμόστηκε σε όλο τον πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων των υγιών ατόμων. Στο πλαίσιο αυτό, αναφέρονται δύο βασικά ζητήματα στο πεδίο της ηθικής που πρέπει να αντιμετωπιστούν από τους υπευθύνους χάραξης πολιτικής ενόψει μιας αναδυόμενης ή επανεμφανιζόμενης μολυσματικής νόσου, καθώς χρειάζεται τεράστια προσοχή ο περιορισμός των ατόμων με σκοπό το κοινό καλό. Το πρώτο είναι το κατά πόσον βασικά μέτρα δημόσιας υγείας, όπως απομόνωση και καραντίνα, είναι πιθανό να επαρκούν για τον έλεγχο της εξάπλωσης της νόσου, καθώς η χρήση μαζικής καραντίνας είναι αμφιλεγόμενη και εγείρει σημαντικό οικονομικό και κοινωνικό κόστος. Το δεύτερο αφορά στο ότι, ενώ είναι αλήθεια πως η απομάκρυνση ακόμη και ενός μικρού αριθμού μολυσμένων ατόμων από το γενικό πληθυσμό είναι πιθανό να είναι επωφελής από την άποψη της κοινοτικής υγείας, επηρεάζει τα ατομικά δικαιώματα, την ελευθερία μετακίνησης, αλλά και το δημόσιο συμφέρον. Παράλληλα, η ηθική πρόκληση έγκειται στην αιτιολόγηση του πόσο επιβλαβές θα ήταν για ένα επηρεαζόμενο άτομο να συναναστραφεί με το ευρύτερο κοινό. Η καραντίνα μπορεί να είναι κατάλληλη εάν η ασθένεια είναι εξαιρετικά μεταδοτική. Είναι υποχρεωτικό το άτομο που βρίσκεται σε καραντίνα να έχει πρόσβαση σε απαραίτητα, όπως ιατρική περίθαλψη και φαγητό και να ενημερώνεται για την οικογένειά του για τη διατήρηση της ποιότητας ζωής. Στην περίπτωση αυτή, είναι σημαντικό να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ της πρόληψης εξάπλωσης μιας ασθένειας και της ελευθερίας των ατόμων όσον αφορά στον περιορισμό μετακινήσεων.²³

[22] Σπύρου Βλαχόπουλου – Καθηγητή Νομικής ΕΚΠΑ – Σύνταγμα, εμβολιασμός και covid -19

[23] Ολυμπίας Αναστασιάδου, Μεταπτυχιακής Φοιτήτριας, Τμήμα Ιατρικής ΑΠΘ- Ηθικά δилήματα και πανδημία Covid-19 – βιο –νομικά , τόμ. 4, τεύχ. 1 - 2022

B) Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ:

Αναφορικά με την ποινική ευθύνη των επαγγελματιών υγείας δέον να γίνει μνεία στην ιατρική των καταστροφών, η οποία είναι ο τομέας της ιατρικής επιστήμης που έχει ως αντικείμενο τον εντοπισμό και το χειρισμό επειγόντων περιστατικών που έχουν μεγάλο αριθμό θυμάτων κατόπιν φυσικών ή άλλων μαζικών καταστροφών. «Καταστροφή» είναι μια κατάσταση όπου σε πολύ λίγο χρόνο προκύπτουν πολυάριθμα θύματα σε συνάρτηση με τη δυναμική περίθαλψης ενός συστήματος υγείας. Κύριο γνώρισμα τέτοιων καταστροφών είναι η «μαζικότητα». Τέτοιου είδους «καταστροφή» είναι και η επέλαση της πανδημίας του κορωνοϊού.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα εντοπίστηκε στον κορεσμό των συστημάτων υγείας και το χειρισμό του πλήθους των νοσούντων, πολλώ δε μάλλον όταν ήδη οι υφιστάμενες ΜΕΘ αντιμετώπιζαν μεγάλες δυσκολίες στην εξυπηρέτηση των προϋπαρχόντων πολλών ασθενών, πρόβλημα που ανέκυψε όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε πολλά άλλα κράτη. Το βασικό ζήτημα το οποίο κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο ιατρός είναι το να εντοπιστούν οι ασθενείς που χρειάζονται άμεση ιατρική περίθαλψη. Τα κριτήρια για να προβεί ο ιατρός σε ιεράρχηση και θέση προτεραιότητας στην παροχή υπηρεσίας υγείας που έχουν προταθεί στη θεωρία είναι τα εξής: α) το κριτήριο της ηλικίας του θύματος, β) το κριτήριο του κοινωνικού ρόλου του θύματος και γ) αυτό της χρονικής προτεραιότητας, με όλα εξ αυτών να παρουσιάζουν αδυναμίες και προβλήματα με αποτέλεσμα να μην προκρίνεται η επιλογή τους ως η πιο ευδόκιμη λύση.

Οι ηθικές θεωρίες και αντηρίδες επιχειρώντας το συγκερασμό του δεοντολογισμού, της τελεολογικής θεωρίας που διακρίνεται στη μέθοδο του ωφελμισμού και τη μέθοδο της περιστατικής ηθικής, της θεωρίας των δικαιωμάτων και της θεωρίας των διαισθήσεων οδήγησαν στην κρατούσα σήμερα άποψη που υποστηρίζει ότι **πρωτεύον κριτήριο είναι η δυνατότητα διάσωσης σε συνάρτηση με το πόσο επικίνδυνη είναι η κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα θύματα.**²⁴ Ο διαχωρισμός αυτός λέγεται «**Triage**». Το «Triage» στοχεύει στην επιβίωση του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού ανθρώπων και όχι απλώς στην αδιάκριτη επέμβαση σε πληθώρα περιστατικών. Πρώτον επιδιώκεται να διασφαλιστεί η επιβίωση όσων

[24] ΧΑΡΗ ΠΟΛΙΤΗ - Κορωνοϊός: Το «δικαίωμα στον αναπνευστήρα» - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

διατρέχουν κίνδυνο για τη ζωή τους και έπειτα η συνδρομή όσων έχουν υποστεί ελαφρύτερες σωματικές βλάβες. Κριτήρια επιτυχίας του εγχειρήματος είναι η μη χειροτέρευση των λοιπών ασθενών, καθώς και το πλήθος των ασθενών, των οποίων η διάσωση πιθανολογείται σοβαρά. Κατά τούτο, δεν θεωρείται σκόπιμο να επικεντρώνεται ο γιατρός σε τραύματα ιδιαίτερα βαριά για τα οποία δεν προβλέπεται καλύτερευση. Εξάλλου, κύριος σκοπός του triage είναι η επιβίωση υπό το πρίσμα των κάτωθι αρχών: α) προτεραιότητα δίνεται στη διάσωση της ανθρώπινης ζωής και σε δεύτερο χρόνο έπεται η διάσωση του άκρου, καθώς και β) η ασφυξία και η έντονη αιμορραγία αντιμετωπίζονται κατά προτεραιότητα.

Ήδη στην 1η ζώνη (ζώνη κινδύνου) πραγματοποιείται ένας πρώτος διαχωρισμός. Λαμβάνεται απόφαση ποιος ασθενής χρειάζεται άμεση διάσωση. Το επόμενο στάδιο «διαχωρισμού» γίνεται στη ζώνη του ελέγχου (2η ζώνη). Αυτό είναι το ονομαζόμενο «προχωρημένο Triage». Σε αυτό το σημείο διαχωρισμού τα θύματα κατατάσσονται ανάλογα με το αν χρήζουν άμεσης ιατρικής αρωγής, συνδρομή και διαμετακόμιση σε νοσοκομείο ή αν έχουν υποστεί τραύματα μικρότερης βαρύτητας. Έτσι, το triage πραγματοποιείται σε τέσσερα επίπεδα, εκ των οποίων το καθένα έχει ένα συγκεκριμένο χρώμα (τα «χρώματα του πεπρωμένου»).

Με χρώμα κόκκινο συμβολίζεται το πρώτο επίπεδο, όπου εντάσσονται τραυματίες των οποίων η ζωή είναι σε κίνδυνο και απαιτείται άμεση ιατρική φροντίδα. Στο δεύτερο επίπεδο (χρώματος κίτρινου) ανήκουν περιπτώσεις βαριά ασθενών που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν στο χώρο της καταστροφής και είναι επιβεβλημένη η κατά προτεραιότητα μεταφορά τους σε μονάδα υγείας. Στο τρίτο επίπεδο (χρώματος πράσινου) κατατάσσονται οι τραυματίες με ελαφρύτερα τραύματα. Τελευταίο είναι το τέταρτο επίπεδο (χρώματος γκρι ή μπλε ή μαύρου) στο οποίο εντάσσονται οι τραυματίες που δεν έχουν καμία ελπίδα και οι ιατρικές πράξεις για την περίθαλψή τους θα απέβαιναν μάταιες. Εν προκειμένω σε αυτό το επίπεδο ο γιατρός δεν αναλώνεται στη «μάταιη» φροντίδα αυτών των περιπτώσεων, ώστε να μην παραμεληθούν άλλοι τραυματίες που έχουν περισσότερες ελπίδες επιβίωσης.

Τα άρθρα 9 παρ. 5 και 15 του Ελληνικού Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας προβλέπουν τις αρχές που διέπουν το Triage, χωρίς να έχουν δεσμευτική νομική ισχύ. **Συγκεκριμένα η τελευταία διάταξη περιέχει τους παράγοντες που οφείλει να συνυπολογίσει ο γιατρός όταν αντιμετωπίζει μία σύγκρουση καθηκόντων και οι**

οποίοι παράγοντες είναι: α) επιστημονική ιατρική γνώση, β) στάθμιση εννόμων αγαθών που βρίσκονται σε κίνδυνο, γ) σεβασμός της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας και δ) συνείδηση γιατρού επί του λειτουργήματός του, όπως υπαγορεύει το άρθρο 2 παρ. 1 ΚΙΔ.

Ιδιαίτερη νομική σημασία, εκ των ως άνω παραγόντων, στην ιατρική των καταστροφών, η οποία αναφέρεται στο άρ. 9 παρ. 5 ΚΙΔ, έχουν πρωτίστως η στάθμιση εννόμων αγαθών που βρίσκονται σε κίνδυνο και δευτερευόντως, ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας. Μονάχα η στάθμιση εννόμων αγαθών που διακυβεύονται αφήνει περιθώριο για την κατάταξη τραυματιών κατά προτεραιότητα.

Σύνδεση ποινικής ευθύνης του ιατρού με την ηθική νομιμοποίηση της πράξης επιλογής:

Εντούτοις, δεν πρόκειται για αξιολογική στάθμιση διαφορετικών εννόμων αγαθών όταν η ζωή όλων των τραυματιών βρίσκεται σε κίνδυνο, αντίθετα τότε πρόκειται για αδιέξοδο, το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει ο γιατρός. Εδώ διαδραματίζουν κατευθυντήριο ρόλο οι αρχές του triage που έχουν διατυπωθεί από την ιατρική επιστήμη. Ο ιατρός εν προκειμένω είναι βεβαρημένος με το καθήκον περίθαλψης και διάσωσης πιο πολλών τραυματιών που βρίσκονται σε κίνδυνο ίδιου βαθμού και έντασης, ενώ δυστυχώς, αντικειμενικά, είναι σε θέση να σώσει έναν ή λίγους εξ αυτών. Πρόκειται με άλλα λόγια για μία σύγκρουση καθηκόντων παροχής βοήθειας σε περισσότερα του ενός θύματα σε κίνδυνο, δηλαδή περισσοτέρων καθηκόντων ενέργειας του επαγγελματία υγείας. Παρατηρείται λοιπόν μία σύγκρουση ισοδύναμων καθηκόντων –ήτοι της ζωής δύο ανθρώπων- όπου ο ιατρός βαρύνεται καταρχήν ηθικά για την τυχόν προσβολή του μη εκπληρωθέντος καθήκοντος που οδηγεί στην απώλεια της ζωής του ασθενή. Δικαιολογημένα, ως εκ τούτου, λέγεται ότι ο γιατρός αντιμετωπίζει ένα τραγικό ηθικό δίλημμα.

Το «τραγικό ηθικό δίλημμα», ως κατάσταση, εμπεριέχει τα κάτωθι χαρακτηριστικά στοιχεία. Το πρώτον, έναν κίνδυνο κοινό που συνιστά απειλή για όλους όσους χρήζουν ταυτοχρόνως ομοίου επιπέδου βοήθειας, με τέτοιο τρόπο ώστε να πρόκειται για τη λεγόμενη περίπτωση της «σωρευτικής κοινότητας ισοδυνάμου κινδύνου». Δευτερευόντως, η εκπλήρωση του καθήκοντος παροχής βοήθειας σε κάποιους τραυματίες που βρίσκονται σε κίνδυνο συνεπάγεται για όλους απομένουν

παράλειψη σωστικής ενέργειας. Η συμπεριφορά του ατόμου που φέρει τα καθήκοντα που τελούν σε σύγκρουση χαρακτηρίζεται από ποινικής επόψεως ως προσβολή του εννόμου αγαθού της ζωής όχι με ενέργεια αλλά τελούμενη διά παραλείψεως. Τρίτον και τελευταίο, αλλά όχι έσχατο, επαφίεται στο γιατρό, ως φορέα των συγκρουόμενων ισοδύναμων καθηκόντων, να προβεί στην εκλογή των ασθενών που θα συνδράμει και αυτών που δεν θα λάβουν ιατρική φροντίδα.

Στην ελληνική έννομη τάξη, ο γιατρός έχει εγγυητική θέση για την υγεία των ασθενών, τη θεραπεία των οποίων αναλαμβάνει. Με άλλα λόγια, έχει ιδιαίτερο καθήκον και υποχρέωση να περιθάλλει κάθε ασθενή, αφ' ης στιγμής είναι ο θεράπων ιατρός του, χωρίς να δύναται να αρνηθεί την παροχή των υπηρεσιών του. Κατά τούτο, η απόφαση, μεταξύ περισσοτέρων ασθενών που χρειάζεται να καταλάβουν κλίνη σε ΜΕΘ, να μην εισαχθεί σε αυτή ένας εξ αυτών και να μην λάβει συνακόλουθα την προσήκουσα ιατρική περίθαλψη, με ενδεχόμενη την περαιτέρω επιβάρυνση της υγείας του ή ακόμη και τον θάνατο αυτού, μοιάζει μη νόμιμη πράξη.²⁵

Το ως άνω τραγικό ηθικό δίλημμα δεν επιλύεται θέτοντας στη ζυγαριά ούτε την «ποιότητα», ούτε την «ποσότητα» της ανθρώπινης ζωής. Ωστόσο, ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής σε απόλυτο βαθμό, καθώς και η απόλυτη επιδίωξη μη πρόκλησης βλάβης σε αυτήν, θα ματαιώνε ακόμα και την κατ' επιλογή σωστική συνδρομή από μέρους του γιατρού, ο οποίος τοιουτοτρόπως θα αδρανούσε μένοντας «με σταυρωμένα χέρια» χωρίς να παρέχει αρωγή σε κανέναν κινδυνεύοντα. Κατά τούτο, θα ήμαστε αντιμέτωποι με την αξιολογική αντινομία του αφανισμού της ανθρώπινης ζωής στο βωμό του απολύτου σεβασμού της αξίας της τελευταίας.

Κατά τη θεωρία του ελληνικού δογματικού ποινικού δικαίου, η σύγκρουση ισοδύναμων καθηκόντων ενεργείας, μέχρι πρότινος, έπρεπε να εξετάζεται υπό το πρίσμα των λόγων άρσεως του αδίκου και στο επίπεδο του «άλλως δύνασθαι πράττειν». Ο φορέας των συγκρουόμενων καθηκόντων ενέργειας δεν κάνει άδικη πράξη αφ' ης στιγμής εκπληρώνει το βαρύτερο από αυτά. Υπό το φως της φυσικοδικαιικής αρχής «κανείς δεν είναι υποχρεωμένος στο αδύνατο», αν μόνο ένα εκ των πλειόνων καθηκόντων είναι δυνατόν να εκπληρωθεί, αυτό πρέπει να είναι το βαρύτερο. Αν, απ' την άλλη, τα καθήκοντα είναι όλα ισοδύναμα, δεδομένης και της

[25] Ιωάννη Λάγγα - δικηγόρου Αθηνών .. ποινικές ευθύνες ιατρών... - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

απαγόρευσης της αδράνειας, καθώς και με δεδομένο ότι το έστω ένα εκπληρώσιμο καθήκον πρέπει να εκπληρωθεί, το δίκαιο υποχρεούται εκ των πραγμάτων να αποδεχτεί ως θεμιτή και δίκαιη την όποια επιλογή κάνει ο φορέας των ισοδύναμων καθηκόντων. Άλλωστε, κατά το ποινικό δίκαιο, δεν δικαιολογείται η πράξη επιλογής διάσωσης του υγιή σε σχέση με τον άρρωστο, ο οποίος δεν έχει προοπτική να ζήσει και αυτό επειδή όλες οι ανθρώπινες ζωές έχουν ίση αξία ανεξαρτήτως «ποσότητας και ποιότητας».^{26, 27}

Συνακόλουθα, ο φορέας της σύγκρουσης οφείλει να επιλύσει το «τραγικό ηθικό δίλημμα», με γνώμονα να διασώσει όσους τραυματίες είναι το περισσότερο δυνατόν, επιστρατεύοντας κάθε πρακτική υφιστάμενη δυνατότητα. Κατά τούτο, ο γιατρός δεν λογίζεται ότι πράττει άδικα όταν εκπληρώνει το ένα εκ των συγκρουόμενων καθηκόντων και μάλιστα αυτό που εκείνος υποκειμενικά αξιολογεί ως σπουδαιότερο, πολλώ δε μάλλον από τη στιγμή που το δίκαιο δεν προβαίνει σε προσδιορισμό και ιεράρχηση της σπουδαιότητας των καθηκόντων. **Συμπεραίνεται εύλογα** πως ο γιατρός που χρησιμοποιεί κάθε δυνατότητα που διαθέτει, στοχεύοντας στη διάσωση όσων περισσότερων μπορεί από τους ασθενείς που βρίσκονται είτε *στο κίτρινο* είτε *στο κόκκινο χρώμα του πεπρωμένου*, δεν πράττει άδικα, ούτε είναι ποινικά υπεύθυνος σε περίπτωση πρόκλησης θανάτου των ασθενών που δεν ήταν ανθρωπίνως δυνατόν να περιθάλψει.²⁸

Προς την ίδια κατεύθυνση εξάλλου στόχευσε και η θέσπιση του άρ. 33 του νέου Ποινικού Κώδικα (Ν. 4619/11-6-2019), με το οποίο η σύγκρουση καθηκόντων (αδυναμία αποφυγής του αδίκου), ως λόγος άρσης του καταλογισμού πλέον και όχι ως λόγος άρσης του αδίκου, καθίσταται θετό δίκαιο. Συμπεραίνεται τοιουτοτρόπως ότι αν ο γιατρός επέλεξε να διασώσει κατά προτεραιότητα κάποιον ασθενή νοσούντα από κορωνοϊό, ακολουθώντας τους κανόνες του triage, επιδεικνύοντας συνάμα τη δέουσα επιμέλεια του μέσου ιατρού της ειδικότητάς του, ενώ παρέλειψε να σώσει κάποιον άλλον ασθενή νοσούντα από κορωνοϊό στην ίδια ακριβώς ζώνη κινδύνου, χωρίς βέβαια να εφαρμόσει άλλο αδόκιμο κριτήριο ιεράρχησης και επιλογής, τότε δεν πληροί την υπόσταση των αδικημάτων που θίγουν τη ζωή, την υγεία ή τη σωματική

[26] Κατερίνας Σοφοκλέους, δικηγόρου - Πανδημία Covid-19: Κορεσμός συστήματος υγείας και ποινική ευθύνη ιατρικού προσωπικού κατά την επιλογή ασθενών που θα νοσηλευτούν - Cyprus Legal News - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

[27] ΧΑΡΗ ΠΟΛΙΤΗ - Κορωνοϊός: Το «δικαίωμα στον αναπνευστήρα» εν μέσω πανδημίας. - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

[28] Άγκυ Λιούρδη, - Ποινική ευθύνη των ιατρών στην Ιατρική των Καταστροφών — Lawspot, 23-3-2020

ακεραιότητα, τελεσθέντων διά παραλείψεως, ή και του αδικήματος του άρ. 285 ΠΚ, καθόσον δεν υπήρχε αντικειμενικά άλλη δυνατότητα ενέργειας. Τέλος, πρέπει να τονισθεί πως, σε κάθε περίπτωση, επειδή ο γιατρός καλείται συχνά και δη στις περιπτώσεις μαζικών καταστροφών να αντιμετωπίσει μοναδικά περιστατικά, πρωτοφανή ηθικά διλήμματα και να αναλάβει ιατρικά εγχειρήματα χωρίς προϋφιστάμενη επιστημονική πυξίδα, πρέπει να στηρίζεται, εκτός από την επιστημοσύνη του, και στη συνείδησή του, την ηθική του και το ένστικτό του, όχι σε επίπεδο επηρεασμού από προσωπικές πεποιθήσεις, αλλά επειδή η ανθρώπινη ζωή μας εκπλήσσει και συχνά η παρέκκλιση από τους μέχρι τώρα ισχύοντες κανόνες είναι επιβεβλημένη. Ούτως, άλλωστε, συνάγεται από τον ίδιο τον όρκο του Ιπποκράτη, αλλά και από τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας.^{29, 30}

[29] ΧΑΡΗ ΠΟΛΙΤΗ - Κορωνοϊός: Το «δικαίωμα στον αναπνευστήρα» εν μέσω πανδημίας. - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

[30] Σύμφωνα μάλιστα με την Αιτιολ. Έκθεση του νέου ΠΚ: ... - Χρήστου Στόικου, Δικηγόρου - Η ποινική μεταχείριση των ιατρών σε περιπτώσεις «τραγικών ηθικών διλημάτων» - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

Όπως ο ιατρός, έτσι και ο επιτετραμμένος να απονεμίσει δικαιοσύνη οφείλει συχνά να επιστρατεύει τη συνείδησή του και τις ηθικές του αξίες όταν καλείται να χειριστεί και να ερμηνεύσει νέους νόμους, αναγκαίους μεν για την κοινωνική ειρήνη, τη δημόσια τάξη, αλλά και εν προκειμένω για τη δημόσια υγεία, πλην όμως νόμους συχνά σπασμωδικούς ή πάντως αδοκίμαστους και με χωλά σημεία που επιβλήθηκαν όμως αναγκαστικά για να προληφθεί μεγαλύτερο κακό. Εκτός από τον ηθικό εσωτερικό γνώμονα του καθενός, οι συντεταγμένες πολιτείες προστατεύουν με θετό δίκαιο την αρχή της αναλογικότητας, η οποία είναι η μείζων αρχή που πρέπει να διέπει τη δράση των τριών εξουσιών, τους κανόνες δικαίου και όλους τους πολιτειακούς θεσμούς. Στο ελληνικό Σύνταγμα, το άρθρο 25 εξειδικεύει την αρχή της αναλογικότητας και ερμηνεύεται ως εξής: οι νόμοι και οι περιορισμοί των δικαιωμάτων πρέπει να είναι απολύτως αναγκαίοι για την επίτευξη του σύννομου επιδιωκόμενου αποτελέσματος, δηλαδή το ευκαίιο να μην είναι επιτεύξιμο με άλλα ηπιότερα μέσα, να είναι πρόσφοροι, δηλαδή κατάλληλοι και να σχετίζονται ευθέως με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και τέλος, πρέπει να είναι και αναλογικοί με τη στενή έννοια, ήτοι να συνάγεται εύληπτα μία θεμιτή σχέση μέσου προς σκοπό και να μην υπερτερεί το ένα έναντι του άλλου. Η αρχή της αναλογικότητας πρέπει να τυγχάνει εφαρμογής όχι μόνο στην παραγωγή και ερμηνεία του νόμου, αλλά να συνιστά επίσης κατευθυντήρια γραμμή και για τον επαγγελματία υγείας, ειδικά όταν αυτός τίθεται αντιμέτωπος με πρωτόγνωρες και εξαιρετικά απαιτητικές συνθήκες, όπως η πανδημία του κορωνοϊού.

Σημαντικό κοινωνικό έλλειμμα που πρέπει να πληρωθεί με στόχο εξίσου την πιο αποτελεσματική προσφορά των επιστημόνων στη χώρα μας, είναι αυτό της εμπιστοσύνης στην επιστήμη. Η εμπιστοσύνη αποτελεί *sine qua non* όρο για την ορθή λειτουργία των θεσμών, την αποδοτικότητα των «ανθρώπων» ιατρών που κρατούν στα χέρια τους άλλων ανθρώπων τις ζωές, αλλά και των «ανθρώπων» λειτουργών της δικαιοσύνης που ακολουθούν κρατώντας στα χέρια τους το δεύτερο σημαντικότερο αγαθό μετά την ανθρώπινη ζωή, που είναι η ανθρώπινη ελευθερία. Με επένδυση στην παιδεία, μπορεί να κερδηθεί το παιχνίδι της εμπιστοσύνης, ακολουθώντας και το πρότυπο του ελεύθερου και υπεύθυνου πολίτη, όπως αυτό υπαγορεύεται από το άρθρο 16 του ελληνικού Συντάγματος. Η σημασία της επιστήμης και των θεσμών

πρέπει να εμφυσείται στους μικρούς κοινωνούς, οι οποίοι την επόμενη ημέρα θα κληθούν να πολεμήσουν τους δικούς τους νέους πολέμ-ιους!

Κλείνοντας, δεν πρέπει να παροράται η κινητήριος δύναμη της ηθικής και της ανέκαθεν αναζήτησης λύσεων ανατρέχοντας στους κανόνες αυτής, με περίτρανο το παράδειγμα της σχετικά σύγχρονης επιστήμης της βιοηθικής που δημιουργήθηκε προς συγκερασμό της ιατρικής επιστήμης και της προόδου της τεχνολογίας με την ανεξέλεγκτη και πρωτότυπη ανθρώπινη ζωή και ψυχή, αλλά και το παράδειγμα του ποινικού δικαίου, το οποίο, όσο και αν επιχειρείται η αποσύνδεσή του από την ηθική, τόσο επιστρέφει σε αυτήν και στα θεμέλια που έχει θέσει.

Αυτήν την αναζήτηση της ηθικής μας δείχνει παραστατικά με το παράδειγμα του ποταμού ο Μπρεχτ, όταν διερωτάται αν είναι βίαιο τ' ορμητικό ρέμα του ποταμού ή η όχθη που το κρατάει. Ένα τέτοιο δίλημμα βεβαίως απαντιέται, αν αναζητήσει κανείς τα όρια μεταξύ υπαρκτικής γνησιότητας και αλλοτρίωσης ενός πράγματος, με άλλα λόγια αν προσδιορίσει τι σημαίνουν οι όχθες για τα ποτάμια και απαντήσει στο τι θα συμβεί δίχως τις όχθες που τα περιορίζουν. Αν λοιπόν η απάντηση είναι ότι με την απουσία των οχθών δεν θα υπάρχει πια ποτάμι, αλλά μόνο μια πλημμυρισμένη έκταση με λιμνάζοντα νερά και έλη, τότε και με την απουσία των αναστολών και ελέγχων δεν θα υπάρχει πραγματική ελευθερία που να υπηρετεί την υπαρκτική γνησιότητα του ανθρώπου, αλλά μια εγωπάθεια, ένα «υπερχειλίζον εγώ», που καταστρέφει, όπως οι πλημμυρισμένες όχθες, οδηγώντας τον άνθρωπο σε ζώωδη κατάσταση και τους ανθρώπους μεταξύ τους σ' έναν ανταγωνισμό επικράτησης, από την εξισορρόπηση του οποίου δεν προκύπτει βεβαίως κοινωνία ζωής, αλλά μια απλή διαχείριση αντικρουόμενων συμφερόντων.³¹

«Η απόκτηση της καλύτερης κατάστασης υγείας που μπορεί κάποιος να έχει αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα κάθε ανθρώπινου όντος.»

[από το Καταστατικό Σύνταγμα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας]

[31] Νικολάου Μπιτζιλέκη, Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική ΑΠΘ, Η ηθική νομιμοποίηση του ποινικού δικαίου, Τιμητικός Τόμος για τον Νικόλαο Ανδρουλάκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας: σελ. 411-440

Βιβλιογραφικές παραπομπές:

- ➔ [1, 2, 4] Ελένης Χατζηκωνσταντίνου – Κοσμήτορα της Σχολής Νομικής και Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Frederick – Εισαγωγή στην ημερίδα: Ιατρική ευθύνη και Δεοντολογία - Frederick University – 23/3/2022 – στο κανάλι του ομώνυμου Πανεπιστημίου στο YouTube.
- ➔ [3] Rachels, J. (2012), Στοιχεία Ηθικής Φιλοσοφίας, Αθήνα, Εκδόσεις Οκτώ
- ➔ [5,7,31] Νικολάου Μπιτζιλέκη, Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική ΑΠΘ, Η ηθική νομιμοποίηση του ποινικού δικαίου, Τιμητικός Τόμος για τον Νικόλαο Ανδρουλάκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας: σελ. 411-440
- ➔ [6] Νικολάου Δημητράτου, Επίκουρου Καθηγητή Ποινικού Δικαίου στη Νομική ΕΚΠΑ, Ποινικό Δίκαιο και Ηθική, Ποινικά Χρονικά, ΞΑ/2011 : σελ. 12-17
- ➔ [8] google ειδήσεις της 2/1/2023:
<https://news.google.com/covid19/map?hl=el&gl=GR&ceid=GR%3Ael>
- ➔ [9] Φώτη Σπυρόπουλου – Η Διάδοση του ιού Covid-19 υπό το Πρίσμα του Άρ. 285 ΠΚ. – Crime Times – τεύχος 19 Ιουνίου 2022 – προσπελάσιμο στο διαδίκτυο
- ➔ [10,16] Γιάννη Ναζίρη, Επίκουρου Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Νομικής Σχολής ΑΠΘ- ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΜΕΤΡΩΝ ΑΠΟΦΥΓΗΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ SARS-COV-2 - Αρμενόπουλος 2020/3-σελ. 374 επ.
- ➔ [11] Μιχαήλ Μαργαρίτη και Άντας Μαργαρίτη – Ποινικός Κώδικας - Ερμηνεία – Εφαρμογή –Π.Ν. Σάκκουλας- Αθήνα 2020 4η έκδοση και συμπλήρωμα 2022 - άρ.285 ΠΚ, σελ. 779 επ. στο βασικό τόμο και 124 επ. στο συμπλήρωμα
- ➔ [12] Δρ. Ρίζος Χαλιαμπάλιας-Η Ιπποκρατική θεώρηση περί Επιδημιών, περί Αέρων, Υδάτων και Τόπων.–παρουσίαση στα πλαίσια διδασκαλίας του ΠΜΣ Δεοντολογία και Ηθική στις Βιοϊατρικές επιστήμες -2020-2021
- ➔ [13, 14] Αντώνη Αλαπάντα – Ποινικές διατάξεις σχετικές με την αποτροπή εξάπλωσης του κορωνοϊού SARS COV 2 – ΕλλΔνη 2/2020(61) – σελ. 404 επ..
- ➔ [17,20] Γεώργιου Μπαστουνά – Παρατηρήσεις στην απόφαση 10/2020 Αυτ. Μον. Πλημ. Καρδίτσας -Ποινική Δικαιοσύνη 2021, σελ 883 επ.
- ➔ [18,19] Αυτόφωρο ΜΠλημΚαρδ 10/2020, ηλεκτρονική βάση δεδομένων Νομοπαίδεια – Τετράβιβλος
- ➔ [21] Αθηνάς Κοτζάμπαση, Καθηγήτριας Αστικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΑΠΘ - Ο εμβολιασμός κατά της νόσου Covid-19: Νομικά και ηθικά διλήμματα σχετικά με την υποχρεωτικότητα και την προτεραιοποίηση – Ιατρικό δίκαιο και Βιοηθική , τεύχος 50 – 2021

- [22] Σπύρου Βλαχόπουλου – Καθηγητή Νομικής ΕΚΠΑ – Σύνταγμα, εμβολιασμός και covid -19
- [23] Ολυμπίας Αναστασιάδου, Μεταπτυχιακής Φοιτήτριας, Τμήμα Ιατρικής ΑΠΘ- Ηθικά διλήμματα και πανδημία Covid-19 – βιο –νομικά , τόμ. 4, τεύχ. 1 - 2022
- [24, 27, 29] - ΧΑΡΗ ΠΟΛΙΤΗ - Κορωνοϊός: Το «δικαίωμα στον αναπνευστήρα» εν μέσω πανδημίας. Κριτήρια για την επίλυση τραγικών ηθικών διλημάτων. Αρχές της προστασίας της ζωής, της ισότητας, της αναλογικότητας, της διαφάνειας - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο :

[24] Αξιοσημείωτες είναι οι κατευθυντήριες οδηγίες του Βρετανικού Ιατρικού Συλλόγου για τον κορωνοϊό και συγκεκριμένα οι κανόνες για τη χορήγηση αναπνευστήρων. Η κατανομή αναπνευστήρων θα πρέπει να διέπεται από τα εξής κριτήρια και να είναι: - λογική κατά τις περιστάσεις - να βασίζεται στα καλύτερα διαθέσιμα κλινικά δεδομένα , σε στέρεες ηθικές αρχές και αιτιολογία - να έχει συμφωνηθεί εκ των προτέρων, όπου αυτό είναι εφικτό, αναγνωρίζοντας ότι οι αποφάσεις ενδέχεται να πρέπει να είναι ταχείες -να ανάθεωρούνται σε μεταβαλλόμενες συνθήκες - εναρμονισμένες μεταξύ διαφορετικών επαγγελματιών, στο μέτρο του δυνατού - να επικοινωνούνται ανοιχτά και με διαφάνεια - να υπόκεινται σε τροποποίηση και επανεξέταση καθώς αναπτύσσεται η κατάσταση».

[27] Κατά τον καθηγητή A. Carlan «Πρώτον, είναι σημαντικό να διακηρύξουμε προς όλους -όλο το ιατρικό προσωπικό, το νοσηλευτικό, το προσωπικό παρηγορητικής φροντίδας, της κοινωνικής εργασίας- ότι θα δώσουμε σε όλους τις ίδιες ευκαιρίες. Για να είμαστε δίκαιοι, όλοι πρέπει να αισθάνονται ότι έχουν ίσες ευκαιρίες. Είτε είστε ανάπηροι, transsexual, πλούσιοι, ανασφάλιστοι, κρατούμενοι, ή ακόμα και κάποιοι που δεν έχετε νομιμοποιητικά έγγραφα για να είστε εδώ, θα πρέπει να θεωρήσουμε όλους ως πιθανούς υποψήφιους σε σχέση με τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους για υγειονομική περίθαλψη, εάν αρρωστήσουν. Δεν αποκλείουμε κατηγορίες ανθρώπων».

[29] «Το δίκαιο δημόσιας υγείας ας μη λησμονούμε ότι είναι δίκαιο που συνέχεται στενά με το Ιατρικό Δίκαιο, τη Βιοηθική, το Δημόσιο Δίκαιο, και βεβαίως το Συνταγματικό Δίκαιο, το Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Ατομικών Ελευθεριών, μετά από στάθμιση εννόμων αγαθών με βάση την αρχή της ισότητας, της αναλογικότητας, της διαφάνειας.»
- [25] Ιωάννη Λάγγα - δικηγόρου Αθηνών Μπορεί να αντιμετωπίσουν ποινικές ευθύνες οι ιατροί που διαλέγουν ποιους ασθενείς θα σώσουν απο τον κορωνοϊό- προσπελάσιμο στο διαδίκτυο
- [26] Κατερίνας Σοφοκλέους, δικηγόρου - Πανδημία Covid-19: Κορεσμός συστήματος υγείας και ποινική ευθύνη ιατρικού προσωπικού κατά την επιλογή ασθενών που θα νοσηλευτούν - Cyprus Legal News - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο

- [28] Άγκυ Λιούρδη, τ. Επίκουρη Καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ - Ποινική ευθύνη των ιατρών στην Ιατρική των Καταστροφών - Με αφορμή την πανδημία του κορωνοϊού - Η διαδικασία του διαχωρισμού ασθενών, γνωστή ως «Triage» και η ιατρική ευθύνη σε περίπτωση κατάταξης των θυμάτων (νοσούντων) στο ίδιο επίπεδο – *Lawspot*, 23-3-2020
- [30] Χρήστου Στόικου, Δικηγόρου - Η ποινική μεταχείριση των ιατρών σε περιπτώσεις «τραγικών ηθικών διλημάτων» - Παρασκευή, Απριλίου 03, 2020 - προσπελάσιμο στο διαδίκτυο – Σύμφωνα μάλιστα με την Αιτιολ. Έκθεση του νέου ΠΚ: «Ως τρίτος λόγος άρσης του καταλογισμού περιγράφεται στο άρθρο 33 η αδυναμία αποφυγής του αδίκου. Ο λόγος αυτός άρσης του καταλογισμού, ο οποίος γίνεται δεκτός από όλους τους θεωρητικούς του ποινικού δικαίου, διαμορφώθηκε εκτός του γραπτού δικαίου και συναντάται στα συγγράμματα του ποινικού δικαίου με διάφορες ονομασίες: άλλοτε ως «τραγικό δίλημμα», άλλοτε ως «υπέρβαση του ανθρωπίνως φευκτού της υπαιτιότητας» και άλλοτε ως «σύγκρουση καθηκόντων». Η νομολογία, ωστόσο, μόνο κατ' εξαίρεση τον λαμβάνει υπόψη. Αυτό επέβαλε να περιγραφεί πλέον ο συγκεκριμένος λόγος άρσης του καταλογισμού στον Ποινικό Κώδικα, καθώς ο περιορισμός της ελευθερίας επιλογής του αδίκου στις περιπτώσεις αυτές είναι αντίστοιχης έντασης με την κατάσταση ανάγκης του άρθρου 32 ΠΚ. Με το δεδομένο αυτό, στο άρθρο 33 του Σχεδίου προβλέπεται ότι η πράξη δεν καταλογίζεται στον δράστη αν κατά την τέλεσή της βρισκόταν σε αδυναμία επιλογής μεταξύ δικαίου και αδίκου λόγω ανυπέρβλητου διλήματος εξαιτίας σύγκρουσης καθηκόντων και η προσβολή που προκλήθηκε από την πράξη είναι κατά το είδος και τη σπουδαιότητα ανάλογη με την προσβολή που απειλήθηκε.»

Περαιτέρω βιβλιογραφία, αρθρογραφία, πηγές:

- Άννα Μαυροφόρου – Γιαννούκα, Ιατρική ευθύνη και ηθική, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, 2012.
- Αρχιμανδρίτης Μακάριος Γρινιεζάκης, Άννα Μαυροφόρου – Γιαννούκα -Βιοηθικοί Προβληματισμοί στην Ιατρική Δεοντολογία – Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας 2012.
- Νικολάου Γ. Κόϊου Βιοηθική – Συνοδικά κείμενα Ορθοδόξων Εκκλησιών– Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας – 2007.
- Αντώνη Μπρεδήμα - Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και η καταπολέμηση των επιδημιών/πανδημιών – με ιδιαίτερη αναφορά στην κρίση του κορωνοϊού – Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2020 – σελ. 79-165.
- Αναστάσιου Βαλτούδη – Κορωνοϊός και ειδικές συμβατικές σχέσεις – *Ελλάνη* 2/2020(61) – σελ. 361 επ..

- Κατερίνας Φουντεδάκη – Πρώτες σκέψεις για την ιατρική ευθύνη στην πανδημία: Ιατρικά σφάλματα – Άρνηση παροχής ιατρικών υπηρεσιών – (Συντρέχον) πταίσμα ασθενούς – Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου Κ/2020 – σελ. 652 επ..
- Ζαφειρίου Τσολακίδη – Πανδημία και ιδιωτικό δίκαιο: η νομοθετική παρέμβαση σε εκκρεμείς έννομες σχέσεις - Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου Κ/2020 – σελ. 391 επ..
- Αντώνιου Καραμπατζού – Πανδημία: Οι συμβατικές σχέσεις εκ νέου στην προκρούστεια κλίνη του δικαίου της ανάγκης – Ιδίως οι ρήτρες ανωτέρας βίας – Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου – σελ. 378 επ..
- Ιωάννη Ληξουριώτη – Εμβολιασμός και άλλα μέτρα κατά του Covid-19 και εργασιακή σχέση – ΔΕΕ 1/2021 (ΕΤΟΣ 27ο) – σελ. 1 επ..
- Εισηγήσεις Σεμινάριου ΕΣΔΙ 22-23/3/2018 για ιατρική ευθύνη.
- Τεύχη 49, 50 και 51 του περιοδικού Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής του Ομίλου Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής – Σάκκουλας.
- Τεύχος 7 Απριλίου 2022 έκδοσης Εργαστηρίου Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής – Νομική Σχολή ΑΠΘ.
- Αστική ευθύνη του Δημοσίου σε περίπτωση βλάβης από lege artis διενεργηθέντα και συνταγματικά επιτρεπτό εμβολιασμό - σχολιασμός στη ΣτΕ (Α' τμήμα) 622/2021 – e-Πολιτεία – τεύχος 1 Ιανουάριος – Μάρτιος 2022.
- Ηθική και δεοντολογία στο έργο του Ιπποκράτη Δρ. Ρίζος Χαλιαμπάλιας Πρόεδρος του Συλλόγου «Ο Ιπποκράτης στη Λάρισα» από τα μαθηματα στο ΠΜΣ
- Φιλοσοφεῖν: ἐπιστήμη, εὐνοια, παρρησία Ιούνιος 2015 (12) Η φιλοσοφία και ο σχετικισμός στην καθημερινή ζωή Κώστας Θεολόγου, Επ. Καθηγητής Ε.Μ.Π
- ΝΙΚΟΣ ΑΥΓΕΛΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ν Ι Κ Η 2004 σελ 15-23
- Χρήστου Γιανναρά – Η ελευθερία του ήθους – Τρίτη έκδοση αναθεωρημένη – εκδόσεις Γρηγόρη
- Άγκυ Λιουρδη – Ιατρικό Ποινικό Δίκαιο – 2η έκδοση 2021 – Νομική Βιβλιοθήκη
- Ιστότοπος της ΕΕ – <https://e-justice.europa.eu/home?plang=el&action=home>
- April 22, 2020/by Λουκάς Προυσανίδης - Ποινικό δίκαιο και πανδημία, προσπελάσιμο στο διαδίκτυο
- Covid-19 Crisis Triage — Optimizing Health Outcomes and Disability Rights Mildred Z. Solomon, Ed.D., Matthew K. Wynia, M.D., M.P.H., and Lawrence O. Gostin, J.D.- The NEW ENGLAND JOURNAL of MEDICINE - July 30, 2020

Σύνδεσμοι:

- [Κορωνοϊός Archives - Syntagma Watch](#)

- [Τα προσωπικά δεδομένα υγείας σε περίοδο πανδημίας με αφορμή την ασθένεια COVID-19 | Κοκόρας | Bio-Juria Bio-Νομικά \(auth.gr\)](#)
 - [Αντιεμβολιαστικό κίνημα και Νομικές προεκτάσεις | Βασιλείου | Bio-Juria Bio-Νομικά \(auth.gr\)](#)
 - [Η κατοχύρωση της αυτονομίας του ασθενούς στο ποινικό δίκαιο | Συμεωνίδου-Καστανίδου | Bio-Juria Bio-Νομικά \(auth.gr\)](#)
 - [NEWSLETTER ok.cdr \(auth.gr\), NEWSLETTER 2.cdr \(auth.gr\), NEWSLETTER 3.cdr \(auth.gr\), NEWSLETTER 4.cdr \(auth.gr\), NEWSLETTER 5.cdr \(auth.gr\), NEWSLETTER 6.cdr \(auth.gr\), NEWSLETTER 7.cdr \(auth.gr\)](#)
 - [Το ΕΛΛΑ απέρριψε τις αιτήσεις προσωρινών μέτρων των Ελλήνων υγειονομικών για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό τους - ECHRCasELaw](#)
-